

1970 VE 1980’LERDE İTALYA’DA TÜRKLERE KARŞI ERMENİ TERÖRÜ VE İTALYAN KAMUOYU

MEVLÜT ÇELEBİ*

 Z

19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde başlayan bağımsızlık hareketine Ermeniler de katıldılar. Ermeniler bağımsızlık mücadelelerinde, devlete karşı toplu ayaklanmalar çıkarttılar, Avrupa devletlerinden yardım gördüler ve terörü amaçlarına ulaşmak için etkili bir silah olarak kullandılar. Ermenilerin Osmanlı Devleti’ne ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı terör faaliyetlerini üç aşamada incelemek mümkündür. Birincisi, Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında İstanbul’da Osmanlı Bankası’nı basmaları (26 Ağıustos 1896) ve Sultan II. Abdülhamit’e karşı suikast düzenlemeleridir (21 Temmuz 1905). İkincisi, Mondros Mütarekesi’nden sonra, 1915’te tehcir kararını alan İttihat ve Terakki Partisi’nin liderlerine karşı intikam almak amacıyla düzenledikleri Nemesis operasyonlarıdır.    nc  aşama ise 1970’lerde dünyanın değıŐik  lkelerinde Türk diplomatlarına karşı baŐlattıkları saldırılardır.

Bu yazıda Ermeni terör örgütlerinin Türklere karşı İtalya’da yaptıkları saldırılar incelenmektedir. Bu  er evede İtalya’da ikisi ölümle, ikisi yaralanmayla sonuçlanan dört suikast araŐtırıldı. Bunlar, eski sadrazam Sait Halim Paşa’nın  ld r lmesi (6 Aralık 1921), Türkiye’nin Vatikan Büyükelçisi Taha Carım’ın şehit edilmesi (9 Haziran 1977), Türkiye’nin Vatikan Büyükelçisi Vecdi Türel’in yaralanması (17 Nisan 1980) ve Türkiye’nin Roma B y kel iliğı İkinci Kâtibi Gökberk Ergenekon’a karşı saldırıdır (25 Ekim 1981).

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İzmir/TÜRKİYE,
mevlutcelebi@yahoo.com
ORCID: 0000-0001-8244-661X

Bu makalede incelediği probleme ilişkin sorgulayıcı, yorumlayıcı ve problemin doğal ortamındaki biçimini anlamaya çalışan nitel bir araştırma yöntemi takip edilmiştir. Ayrıca suikastların yapıldığı yerler tespit edilerek Roma’da suikast mahallerinde alan çalışması yapılmıştır.

Ağırlıklı olarak birinci elden İtalyan kaynakları kullandığımız çalışmamızda suikastların İtalyan kamuoyundaki yankıları incelendi. Dönemin önde gelen İtalyan gazeteleri tarandı. İtalyan kamuoyunun farklı kesimlerinin görüşlerini yansıtan gazetelerdeki haber ve yorumlar karşılaştırmalı olarak ele alındı. *Avanti!*, *Il Messaggero*, *Corriere della Sera* ve *La Stampa* gibi sürekliliği olan gazetelerin yanı sıra Ermeni terörünün yaşandığı dönemde yayınlanmış gazeteler de incelendi. Böylece İtalyan kamuoyunun terör eylemlerine karşı tavrı izlenmiş oldu.

Anahtar Kelimeler: Gökberk Ergenekon, İtalya’da Ermeni Terörü, Monte Melkonyan, Sait Halim Paşa, Taha Carım, Vecdi Türel.

ARMENIAN TERROR AGAINST TURKS AND ITALIAN PUBLIC OPINION IN ITALY IN THE 1970S AND 1980S

ABSTRACT

Armenians used terror as an effective tool in their struggle for independence against the Ottoman Empire. It is possible to examine the terrorist activities of Armenians against the Ottoman Empire and later the Republic of Türkiye in three stages. First, the Ottoman Bank raid in Istanbul (August 26, 1896) and assassination against Sultan Abdul Hamit II (July 21, 1905). The second is the Nemesis operations they organized to take revenge against the leaders of the Union and Progress Party, which took the deportation decision in 1915 after the Armistice of Mudros. The third stage is the attacks they launched against Turkish diplomats in different countries of the world in the 1970s.

This article examines the attacks of Armenian terrorist organizations against Turks in Italy. These are the murder of Sait Halim Pasha, the Grand Vizier of the Ottoman Government, which took the deportation decision (6 December 1921), the martyrdom of Türkiye's Vatican Ambassador Taha Carım, (9 June 1977), the injury of Türkiye's Vatican Ambassador Vecdi Türel (April 17, 1980) and the second secretary of the Turkish Embassy in Rome, Gökberk Ergenekon (October 25, 1981).

In this article, a qualitative research method that is inquisitive, interpretive and strives to understand the problem in its natural environment has been followed. In addition, the places where the assassinations took place were identified and field work was carried out at the assassination sites in Rome.

In our study, in which we used Italian sources, the repercussions of the assassinations in the Italian public opinion were examined. In addition to newspapers with continuity such as *Avanti!*, *Il Messaggero*, *Corriere della Sera* and *La Stampa*, newspapers published during the period of Armenian terror were also examined. Thus, the attitude of the Italian public towards terrorist acts was followed.

Keywords: Armenian Terror in Italy, Gökberk Ergenekon, Monte Melkonian, Sait Halim Pasha, Taha Carım, Vecdi Türel.

GİRİŞ

Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik fikriyle beslenen bağımsızlık hareketleri, kısa süre içerisinde Osmanlı Devleti'nde de etkisini göstermeye başladı. Özellikle Balkanlarda ve Mora Yarımadası'nda başlayan isyanlara, imparatorluğun diğer bölgelerinde ve bu arada Anadolu'da yaşayan gayrimüslimler de katıldılar. Bu topluluklardan birisi de Ermenilerdir. Zamanla giderek hızlanan, genişleyen ve Avrupa devletlerinin de desteğini alan Ermeni bağımsızlık hareketinin diğer uluslardan ayrılan en önemli yönü, terör eylemlerinin de etkili bir şekilde kullanılmasıdır. Ermeni isyanlarını organize etmekle beraber terör eylemlerini başlatmak amacıyla 1887'de Cenevre'de Hınçak Komitesi'nin ve 1890'da Taşnak Komitesi'nin¹ kurulmuş olması herhâlde rastlantı değildir.

Ermenilerin Türklere karşı uyguladıkları terörü üç aşamada değerlendirmenin uygun olacağı fikrindeyiz. İlk dönem, İstanbul'da ve Anadolu'da Ermenilerin yaşadığı her yerde toplu isyan çıkarttıkları 1890'lardan I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan dönemdir. Bu süreçte Ermeni teröristler tarafından gerçekleştirilen en önemli iki eylem, Osmanlı Bankası baskını (26 Ağustos 1896) ve Sultan II. Abdülhamit'e karşı suikast girişimidir (21 Temmuz 1905). Osmanlı Devleti'nin "Merkez Bankası" durumundaki Osmanlı Bankası baskını, Ermeni meselesinin dünyaya tanıtılması ve yarattığı etki bakımından o zamana kadarki en önemli olaydır². Ancak Sultan II. Abdülhamit'e karşı düzenlenen suikast, Ermenilerin cüretini ve terörün boyutunu göstermesi bakımından daha önemlidir.

İkinci aşama, Mondros Mütarekesi'nden sonra, eski Yunan adalet ve intikam Tanrıçası Nemesis'in adına izafeten intikam saldırılarının yapıldığı dönemdir. 27 Eylül-3 Ekim 1919 tarihlerinde Erivan'da toplanan Taşnak Ermeni Devrimci Federasyonları'nın 9. Kongresi'nde, misilleme ve intikam için harekete geçilmesi kararı alındı. İlk iş olarak tehir ve ölümlerden sorumlu olduğu düşünülen İttihatçı liderlerden ve Osmanlı yöneticilerinden bir liste oluşturuldu. Suikastlar için lojistik ve finansman desteğinin teminiyle geçen dönemde 8 Temmuz 1920'de toplanan 27. Taşnak Bölgesel Konferansı'nda

¹ Louise Nalbandian, **The Armenian Revolutionary Movement The Development of Armenian Political Parties through the Nineteenth Century**, University of California Press, London 1975, s.104-131; 151-163.

² Francis P. Hyland, **Armenian Terrorism: The Past, the Present, the Prospects**, Routledge, Taylor&Francis Group, London and Newyork 2021, s.16.

operasyona “Nemesis” adı verildi³. Ermeni terörünün üçüncü aşaması da, 1973'te başlayan yurt dışında görevli Türk diplomatlara karşı yapılan saldırılardır. Bu çerçevede İtalya'da Türklere yönelik birisi ölümlü, ikisi yaralamalı üç terör saldırısı yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde yoğun Ermeni isyanlarının yaşandığı dönemde İtalya'nın Ermenilerle ilgili siyaseti hakkında kısaca açıklama yapacağız. Osmanlı Devleti'nde başlayan Ermeni bağımsızlık hareketine karşı devletin aldığı önlemler ve yaşanan çatışmalar, İtalyan kamuoyu tarafından da yakından takip edildi. 1890'lardan itibaren İtalyan kamuoyunun Ermeni yanlısı tavırlarını görmek mümkündür. Bu tavrın insani boyutları zorlayıp, Ermenilerin Sultan II. Abdülhamid'e karşı düzenledikleri suikastın başarısız olmasından duyulan “üzüntüye” kadar götürüldüğüne dair örnekler de bulunmaktadır⁴. İtalyanların 24 Nisan 1915'teki tutuklamaları ve tehcir kararını da tek yanlı yansıttıklarını biliyoruz. Tehcir sürecinde Ermenilerin sayıları fazla olmasa da İtalya'ya gidenler de oldu. 14 Mart 1916 tarihli bir gazete haberine göre tehcire tâbi tutulan Ermenilerden 7 bini İtalya'ya geldi⁵ ve yerel otoritelerin de desteğiyle örgütlenmeye başladılar. Mağdur rolünü çok iyi oynayan Ermeniler İtalya kamuoyunda sempati kazandılar. Bu Paris Barış Konferansı'na da yansdı. 1919 başında konferans toplandığında İtalya'da bazı kesimlerin Osmanlı Devleti'nin manda yönetimleri arasında paylaştırılarak, “Büyük Ermenistan”ın İtalyan mandasına verilmesini savunduklarını⁶ hatırlatmakla yetineceğiz.

Emeni teröristlerin İtalya'da Türklere karşı ilk suikastları eski sadrazam Sait Halim Paşa'nın Roma'da katledilmesidir. İttihatçılar tarafından 1913'te sadrazamlığa getirilen Sait Halim Paşa döneminde çok önemli olaylar yaşandı. Bunlardan birisi olan Ermeni tehciri nedeniyle kendisi, Ermenilerin hedefi hâline geldi. Mondros Mütarekesi'nden sonra savaş ve “Ermeni Kırımı” suçlamasıyla 10 Mart 1919'da tutuklandı. 28 Mayıs 1919'da İngilizler tarafından önce Limni'ye, ardından Malta'ya sürüldü. 29 Nisan 1921'de serbest bırakılınca İtalya'ya geçti. Sait Halim Paşa, Roma'da 6 Aralık

³ Eric Bogosian, **Ermeni Soykırımı'nın İntikamı İçin Yapılan Suikastlar Nemesis Operasyonu**, Türkçesi: Önder Seçkin, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2016, s.164-166.

⁴ Suikastta Sultanın öldürülmemesinden duyulan üzüntü hakkında bir haber için bk: **Avanti!**, 23 Luglio 1905.

⁵ **Corriere della Sera**, 14 Marzo 1916.

⁶ Fabio L. Grassi, **L'Italia e la questione turca (1919-1923), Opinione pubblica e politica estera**, Silvio Zamorani Ed. Torino 1996, s.24-25.

1921 tarihinde Ermeni terörist Arşavir Şıracıyan tarafından şehit edildi. Naaşı İstanbul'a getirildi ve 29 Ocak 1922'de II. Mahmut Türbesi bahçesinde babasının yanına defnedildi⁷.

Mütareke döneminde Ermenilerin Nemesis intikam operasyonları kapsamında Sait Halim Paşa'ya düzenledikleri suikasttan başka eylemleri de olmuştur. İntikam almak amacıyla suikastlar düzenlemeye başlayan Ermeni teröristler için Talat Paşa'nın özel bir yeri olmuştur. Talat Paşa, Dâhiliye Vekili olarak tehcirin uygulanmasını sağlayan kararı aldığı için en büyük düşman olarak görülmüştür. Mondros Mütarekesi'nden sonra diğer İttihatçılarla birlikte Türkiye'yi terk eden Talat Paşa, Almanya'da yaşamaya başladı. Anadolu hareketini yakından takip eden ve hareketin lideri Mustafa Kemal Paşa ile de iletişim hâlinde olan Talat Paşa, Berlin'de Soghomon Tehlirian isimli Ermeni terörist tarafından 15 Mart 1921'de şehit edildi. Bu suikast, yurt dışındaki İttihatçılar için tehlikenin boyutunu göstermesi bakımından son derece önemliydi. Yine bu suikastın gösterdiği bir gerçek de, saldırıyı yapan teröristin, tehcir kararının alınmasında etkili olan Almanya'da cinayetten sonra beraat etmiş olmasıdır. Talat Paşa suikastından sonra, Sait Halim Paşa örneğinde olduğu gibi, İttihatçılar kendilerince bazı güvenlik önlemleri almışlarsa da yeterli olmamıştır. Nitekim Dr. Bahaettin Şakir ve Cemal Azmi Bey, Sait Halim Paşa'yı şehit eden Arşavir Şıracıyan tarafından Berlin'de 17 Nisan 1922'de öldürüldüler. Bu suikastlar silsilesinin son halkası olan Cemal Paşa cinayeti de, yaverleri Teğmen Süreyya Bey ve Binbaşı Nusret Bey de olduğu hâlde 21 Temmuz 1922 günü Gürcistan'da Tiflis'te işlendi. Bu şekilde bir dönem kapanırken, Lozan Barış Konferansı'nda Türkiye'nin kararlı tutumu nedeniyle Ermeni meselesinde herhangi bir gelişme yaşanmadı. Dünyanın değişik bölgelerine dağılan Ermenilerin büyük bir kısmı yeni bir hayat kurmaya çalışırken bir kısmı da yeni Türk devletinin yöneticilerine suikastlar planladılar. Atatürk'e ve yurt dışı seyahatlerinde Başvekil İsmet Paşa'ya karşı planladıkları suikast girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı. Bu dönemin belirgin özelliklerinden birisi de Ermenilerin yaşadıklarının edebiyat ve sinema alanında işlenmesi olmuştur.

İkinci Dünya savaşından sonra Ermeniler, Yahudilerin maruz kaldığı Nazi soykırımından hareketle tehcir uygulamasını da kendilerine uygulanan bir

⁷ Sait Halim Paşa suikastını İtalyan kaynaklarına göre inceleyen bir yazı için bk. Mevlüt Çelebi, "İtalya'da Ermeni Terörü: İtalyan Basınında Sait Halim Paşa Suikastı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXXVIII, S 106, Kasım 2022, s.474-506.

“soykırım” olarak kabul ettirmek için uluslararası platformlarda yaptıkları çabalardan sonuç alamadılar. Ancak 1965 yılı zorunlu göç uygulamasının 50. yılı olduğu için Ermeniler çeşitli girişimlerde bulundular. Bu kapsamda Ermenistan’da Erivan’da bir “Soykırım Anıtı” inşasına başlandı. 1970’lere gelinirken yapılan bu çabalar dünyada lehlerinde bir sempatinin doğmasına ve mağduriyet yaşadıkları gibi bir algının oluşmasına zemin hazırladı. Ermeniler edebî ve sanatsal çalışmaların ardından iyi bildikleri bir yöntemi yeniden canlandırarak Türk diplomatlara karşı saldırılar başlattılar. 1970’ler dünyanın pek çok yerinde ideolojik hedeflere ulaşmak ve bazı mazlum halkların dünya kamuoyuna seslerini duyurmak için terör eylemlerine başvurdukları dönem olarak bilinmektedir. Bu çerçevede Ermeniler de intikam almak, seslerini duyurmak ve Türkiye Cumhuriyeti’nden tazminattan toprak talebinde bulunmaya kadar çeşitli isteklerini kabul ettirmek için terörist eylemlere başvurdular. Bunda dünya kamuoyunda çizdiğimiz tablo kadar Türkiye’nin iç siyasetindeki istikrarsızlık da Ermeniler tarafından kullanılmıştır.

1970’lerde Ermeni terörü pek çok masum Türkün ve yabancıların ölümüyle sonuçlanan saldırılarla dünya gündemine yeniden geldi. Ermeni teröristlerin Türk diplomatlarına karşı ilk eylemi Amerika Birleşik Devletleri’nde yapıldı. 27 Ocak 1973 günü Santa Barbara’da Türkiye’nin Los Angeles Başkonsolosu Mehmet Baydar ve yardımcısı Bahadır Demir, elinde bulunan II. Abdülhamit’e ait bir tabloyu, Türkiye’ye armağan etmek istediğini bildiren, Gourgen (Karakin) Yanikian adlı yaşlı bir Ermeni göçmeni tarafından vurularak öldürüldüler. Yanikian’ın, “Türk temsilcilerinin öldürülmesi ve Ermeni sorununun her yerde gündemde tutulması”⁸ yönündeki tavsiyesi hızla yerine getirildi.

Terörü yaygın hâle getirmek için çeşitli silahlı Ermeni silahlı terör örgütleri kuruldu. İtalya’da Türk diplomatlara karşı yapılan saldırılarda isimlerine en çok rastlanan iki terör örgütü söz konusudur: 1975’te Beyrut’ta Taşnaklar tarafından kurulan Marksist ASALA (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia-Ermenistan’ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu) ve JCAG (Justice Commandos Against Armenian Genocide-Ermeni Soykırımı İçin Ermeni Adalet Komandoları)⁹. JCAG, Hınçak Partisi’nin bir uzantısı

⁸ Adem Uzun, “Cumhuriyet Döneminde Ermeni Terörizmi: “Asala Terörü’nden PKK Terörü’ne”, **Türk Yurdu**, C 28, S 248, Nisan 2008, s.54.

⁹ <https://www.britannica.com/topic/Armenian-Secret-Army-for-the-Liberation-of-Armenia>, (Erişim: 17.02.2022.)

olarak kurulan aşırı milliyetçi bir terör örgütüdür¹⁰. Her iki örgütün de amacı, terör eylemleriyle Türkiye'yi "soykırımcı" olarak tanıtmak, dünya kamuoyunda destek sağlamak ve nihayet doğu ve batı Ermenistan'ı birleştirerek büyük Ermenistan'ı kurmaktır. Bu hedefe ulaşmak için dünyanın değişik ülkelerinde olduğu gibi İtalya'da da kanlı terör saldırıları yaptılar.

I. Büyükelçi Taha Carım'ın Şehit Edilmesi

1. Suikast

Türkiye'nin Vatikan nezdindeki Büyükelçisi olarak görev yapan Taha Carım, 9 Haziran 1977 günü Roma'da ikamet etmekte olduğu binanın giriş kapısını açarken, bir Ermeni terörist tarafından sırtından vurularak şehit edildi. Türk hariciyesinin seçkin bir diplomatı olan Carım, eski bir diplomatın çocuğu olarak, 1914 yılında İsviçre'nin Cenevre şehrinde dünyaya geldi. Galatasaray Lisesini bitirdikten sonra öğrenimine Fransa'da devam eden Carım, Toulouse Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 29 Kasım 1941'de Dışişleri Bakanlığına girdi. Pek çok ülkede çeşitli kademelerde görev yaptıktan sonra Bakanlar Kurulu'nun 23 Ekim 1973 tarihli kararnamesiyle¹¹ Türkiye'nin Vatikan Büyükelçiliğine atandı¹².

¹⁰ Zeynep Karaş, **Ermeni Terör Örgütü: ASALA**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s.33.

¹¹ **Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi**, 30-18-1-2-306-87-10.

¹² Carım'ın mesleki kariyeri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bilâl N. Şimşir, **Şehit Diplomatlarımız (1973-1994)**, 1. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara 2000, s.214-217.

Resim 1. Taha Carım'ın şehit edildiği binanın bahçe girişi (Mevlüt Çelebi, 25.08.2013/25.09.2021)

Terörden mustarip olan İtalya'da meydana gelen bir terör eyleminin dikkatleri çekmemesi ve basında haberlerin yer almaması düşünülemez. Böyle olmakla birlikte, incelediğimiz İtalyan gazetelerinin, Taha Carım suikastını sıradan bir olay olarak gördüklerini ve saldırıyı haber yaptıktan sonra çok fazla üzerinde durmadıklarını tespit ettik. Ülkelerinin başkentinde yapılan saldırının kurbanına saygı göstermek adına, hiç olmazsa büyükelçinin naaşı ülkesine gönderilene kadar gelişmeler ve cenaze töreni hakkında haberler yapılması beklenir. Oysa Carım suikastında, Vatikan devleti ve basınıyla İtalyan siyasetçilerin gösterdiği özeni İtalyan basınında görmek mümkün değildir.

İtalyan basını suikast hakkındaki ilk haberleri 10 Haziran günü vermeye başladı. Birbirine yakın bilgilerin verildiği ve fotoğrafların kullanıldığı haberlerde, bazı gazetelerin 1915 olaylarına göndermede bulundukları görülmektedir. *La Stampa*, suikastın 'katil' bir Ermeni tarafından yapıldığını yazdıktan sonra büyükelçinin, saldırıdan hemen sonra kaçmayı başaran bir yabancı tarafından 9 kalibrelik tabancadan sıkılan iki kurşunla başından ve omzundan vurulduğunu bildirdi. Saldırının nedeninin bilinmediği fikrinde olan gazete, cinayeti şöyle aktardı:

“İkametgâhının giriş kapısına soktuğu anahtarla kapıyı açıyordu. Güneş gözlüğü takmış, koyu renk elbise giymiş uzun boylu bir genç hızla

yaklaştı ve iki el ateş etti. Taha Carım yardım dileyerek yere yığılırken suikastçı, binayı çevreleyen bahçenin ikinci girişinden kaçıyordu. Diplomatın çılgınlıkları üzerine şoförü ve binanın kapıcısı yardımına koşarak yaralının başını bir yastığa koydular. Yaklaşık yirmi dakika sonra, uzun ve hassas müdahalenin gerçekleştiği Umberto Hastanesi'ne ambulansla taşındı. Bu arada, Umberto Improta Bölge Polis Merkezi yöneticisi saldırı yerine gelmişti. Büyükelçinin 51 yaşındaki şoförü Elio Grappasonni, büyükelçinin ikamet ettiği binaya vardıklarında, yakındaki otobüs durağında bekleyen genci fark ettiğini söyledi. Daha sonra diplomat arabadan indi ve sürücü aracı park etmek için manevraya başlarken, o genç binanın girişine doğru yürüdü. Kullanılan araba genellikle elçilik makam aracı siyah bir Buick'tir, fakat bugün tamirhanedeydi ve büyükelçi kendi Peugeot'sunu kullandı. Ancak, onu iyi tanıyan saldırgan makam aracı olmamasına rağmen Carım'ı hemen tanıdı, ona hızla, neredeyse koşarak yaklaştı ve ateş etti. Carım, 1973'ten beri Vatikan'a akredite edilmiş bir kariyer diplomatıdır. Eldeki tek iz, büyükelçinin Mart ayında aldığı bir tehdit mektubu gibi görünüyor. Türkiye'de yaşayan Ermenilerin gizli bir örgütü tarafından gönderilen mektupta, Türk hükümetinin iki ay içinde Ermeni siyasi tutsakları serbest bırakmaması hâlinde İtalya'da ikamet eden bir Türk şahsiyetine yönelik bir saldırı gerçekleştirileceği belirtildi. Bunun bir sonucu olarak, yakın zamana kadar Carım'a düzenli olarak polis memurları eşlik etti. Ancak, soruşturmayı yürütenler, diğer ihtimalleri göz ardı etmiyorlar. Diğer ihtimaller olarak Kürtler, Ermeniler ve hatta Kıbrıslı Rumlar hakkında konuşuluyor"¹³.

Suikastı her türden siyasi şiddet artışına bir örnek olarak veren *Il Tempo*, anlamlı bir başlık kullanmıştır: "İki kurşun ve altı saat can çekişme." Büyükelçinin, yakın mesafeden kimliği belirlenemeyen birisi tarafından atılan iki kurşunla, Türkiye'de yaşayan Ermenilerin kurduğu "Ezilen Ermenilerin Savunucusu" isimli bir örgüt tarafından öldürüldüğünü bildirdi. Carım'ın şoförü Elio Grappasonni, *Il Tempo*'ya olayı şöyle anlattı:

"Büyükelçiyi, diplomatik plakalı Peugeot marka hususi arabasını kullanarak evine getirdim. Elçilik arabası tamirdeydi. Evi çevreleyen bahçeye açılan kapının önünde durdum ve öğleden sonra talimatları olup olmadığını sordum. Bana 'Teşekkür ederim Elio, öğleden sonra yalnız olarak Amerikalı dostuma gideceğim' diye cevap verdi. Büyükelçi arabadan indi, giriş kapısına doğru yürümeye başladı ve

¹³ **La Stampa**, 10 Giugno 1977.

1970 VE 1980'LERDE İTALYA'DA TÜRKLERE KARŞI ERMENİ TERÖRÜ VE İTALYAN KAMUOYU

kapıdan içeriye girdi. Kısa bahçeyi geçti ve bir süredir taşıdığı tabancasını koyduğu çantayı sol eliyle tutarak kapıyı açmak için anahtarı çıkardı. Ben arabanın sol kapısını kapatmışım, sağ kapısını kapatırken, genç bir adamın kapıdan girdiğini ve hemen iki el ateş ederek ardından evin köşesini dönüp kaçtığını gördüm. Büyükelçi, ben ona doğru koşarken ‘yardım edin, yardım edin, kanamam var’ dedi ve sonra yere yığıldı. Ben çığlık atmaya başladım, öğle yemeğini yiyen kapıcı geldi. Hemen 113’ü arayarak ambulans çağırdık. Sonra, fişkırmakta olan kanı durdurmak için büyükelçinin başının altına yastık koyduk. Birkaç dakika sonra ambulans geldi.”

Gazete, suikastın, her ihtimali dikkate almakla birlikte Ermeniler tarafından yapıldığının hemen hemen kesin olduğunu yazdı. Carım’ın hiçbir düşmanı olmadığını ve tehdit almadığını tekrarlayan *Il Tempo*, şunu ekledi: “Ama onun bir düşmanı vardı: Bir Ermeni terörist”¹⁴.

Resim 2. Paese Sera (10. 06. 1977)

Yukarıda nüshasını verdiğimiz *Paese Sera*¹⁵ ve *Gazzetta del Popolo* da suikastı aktardığımız şekilde haber yaptılar. *Gazzetta del Popolo*, saldırının Beyrut’taki gizli bir Ermeni örgütü tarafından Fransız Ajansı’na açılan telefonla üstlenildiğini ekledi¹⁶. Suikastı benzer şekilde duyuran *L’Unita*, Carım’ın 30

¹⁴ **Il Tempo**, 10 Giugno 1977; **Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi (TCRBA)**, Kutu (K.) 123 (Matbuat: 1960-1979).

¹⁵ **Paese Sera**, 10 Giugno 1977.

¹⁶ **Gazzetta del Popolo**, 10 Giugno 1977.

santimetreden daha uzak olmayan bir mesafeden atılan kurşunlarla vurulduğu, çenesinden ve göğsünden vurulduktan sonra yere düştüğü ve suikastçının kaçarak izini kaybettirmeyi başardığı bilgilerini tekrarladı¹⁷. *Il Sole 24 Ore*, ilk sayfasından küçük bir haber şeklinde “Türkiye’nin Vatikan Büyükelçisi Roma’da öldürüldü” başlığıyla yorumsuz olarak verdi¹⁸. Taha Carım suikastını en dramatik şekilde veren İtalyan gazetesi *Il Messaggero*’dur. Gazetedeki bir fotoğraf yaşanan olayın vahametini göstermeye yetmektedir. Carım’ın vurulmasından hemen sonra, kapıcı, yerde yatmakta olan büyükelçiye hafifçe kaldırmış, bir yandan ambulans beklenirken öte yandan sanki poz veriliyor gibi bir görüntü. Türk basını tarafından eleştirilen fotoğrafta büyükelçi, yan yatmış vaziyette, gözlerinde gözlüğü, etrafta polis ve diğer ilgisiz kişiler. Sanki her şey olağanmış gibi bir görüntü içerisindeyler¹⁹. Papalık’ın yayın organı *L’Osservatore Romano*, Carım’ın şehit edilmesini şöyle duyurdu:

“Şiddet hareketi, alçakça ve kallesçe yapılan bir saldırı ile bir masumun hayatına mal oldu. Bu hareket, ahlak, insanlık, kişi hakları ve ideolojik yönden asla kabul edilemez... Sayın diplomatın vefatı dolayısıyla üzüntü içinde bulunan yakınlarının matemine samimi bir şekilde katılırız”²⁰.

¹⁷ *L’Unita*, 10 Giugno 1977; TCRBA, K. 123 (Matbuat: 1960-1979).

¹⁸ *Il Sole 24 Ore*, 10 Giugno 1977.

¹⁹ *Il Messaggero di Roma*, 10 Giugno 1977.

²⁰ Türkiye Cumhuriyeti Vatikan Büyükelçiliği Arşivi (TCVBA), Taha Carım, B. 2; *L’Osservatore Romano*, 10-11 Giugno 1977. (Vatikan Büyükelçiliği Arşivi’ndeki bazı belgeleri kullanmam hususundaki yardımlarından ötürü Büyükelçi Sayın Lütfullah Gökteş’a teşekkür ederim.)

Resim 3. *Il Messaggero di Roma* (10. 06. 1977)

İtalyan basınından son olarak söz edeceğimiz gazete, *Avanti!*'dir. İtalya Sosyalist Partisi'nin yayın organı olan bu gazete, "Ermenilerin bir eylemi" üst başlığından sonra "Papalık nezdindeki Türk Büyükelçisine suikast" başlıklı haberinde suikast hakkında diğer gazetelerdeki gibi bilgi veriyor. Bunun Ermenilerin ilk eylemi olmadığını hatırlatan gazete, 1975'te Paris ve Viyana'daki Türk büyükelçilerine karşı da suikastlar yapıldığı bilgisini tekrarlıyor. France Presse'e gönderilen bir telgrafla "Ermeni Soykırım Örgütü" tarafından üstlenildiği bilgisi paylaşılıyor²¹.

Ermenilerin, 1970'lerde terör eylemleriyle bir yandan masum insanları "intikam" adına katlederken, diğer yandan bilinçli bir mağduriyet yaratma çabasına girdikleri görülmektedir. Kabul edilmeli ki, bu çabalarında başarılı oldular. Aslında dünyanın pek çok ülkesinin kamuoyu, yüz yıl önce yaşanan ve tek yanlı olarak anlatılan olayları Ermenilerin naklettiği gibi kabule hazırды. Bundandır ki, Türk diplomatların katledilmesini mazur göstermeye yarayacak yayınlar yaparak, bilerek veya bilmeyerek teröre meşruiyet kazandırmaya hizmet ettiler. Herhangi bir ülkede Türk diplomatlara karşı yapılan suikast

²¹ *Avanti!*, 10 Giugno 1977.

haberi duyurulurken, araya sokuşturulan “Türklerin Ermenileri katlettiği ve Ermeni savaşçıların/gerillalarının ya da teröristlerinin, bunun intikamını almak için Türk diplomatlara suikast düzenledikleri” haberinde iki mesaj saklıydı. İlki ve önemli olan, “Türklerin Ermenileri katlettiği” çarpıtmasıydı ve pek çok ülke için bu tartışılacak bir konu değil, bir yargıydı. Masum Türk diplomatların öldürülmesi ya da yaralanması bu ifadenin gölgesinde önemsizleştiriliyordu. Bu tabloyu İtalya’da da görmek mümkündür. *Gazetta del Popolo* gibi “1915’te Osmanlı İmparatorluğu’nda bir buçuk milyon Ermeni katledilmişti”²² diye araya bir yorum yerleştirenler olduğu gibi *Il Tempo*²³ ve *Paese Sera*²⁴ gibi uzun uzadıya, suikastı mazur gösterebilecek yorumlar yapanlara ve Türkiye’nin bir kısmını da dâhil ederek Ermenistan haritaları yayınlayanlara rastlamak da mümkündür.

Bununla birlikte, devlet yönetiyor olmanın da sorumluluğuyla İtalya ve Papalık yöneticileri Türk mevkidaşlarına gönderdikleri taziye telgraflarıyla üzüntülerini bildirdiler. Taha Carım’ın katledilmesini “korkaklık”²⁵ olarak yorumlayan Papa Paulus VI, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’e gönderdiği şu telgrafla üzüntülerini bildirdi:

“Ekselans S. Fahri Korutürk

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı

Ankara

Asil ülkenizin Vatikan nezdindeki Büyükelçisi Ekselans Taha Carım’ı kurban alan bu şiddet hareketini şiddetle kınıyoruz. Vatikan Nezdindeki, kesinlikle barışçı olan pek yüksek görevini hakkıyla yerine getiren ve bütün meslektaşlarının takdirini kazanmış olan bir diplomata karşı düzenlenen bu suikast alçakça ve korkakça bir harekettir. Müteveffanın ruhu, yakınlarının huzuru, zihinlerin ve kalplerin teskini için Tanrı’ya dua ederken, Ekselanslarına en içten taziyetlerimizi, bütün Türk milletine de sempatilerimizi sunarız”²⁶.

İtalyan Başbakanı Giulio Andreotti de Başbakan Süleyman Demirel’e şu mesajı gönderdi: “Vatikan nezdindeki Türkiye Büyükelçisinin elim kaybindan

²² *Gazetta del Popolo*, 10 Giugno 1977; *La Voce Repubblicana*, 10 Giugno 1977.

²³ *Il Tempo*, 10 Giugno 1977.

²⁴ *Paese Sera*, 10 Giugno 1977.

²⁵ *Il Messaggero di Roma*, 12 Giugno 1977.

²⁶ *TCVBA*, B.1; *L’Osservatore Romano*, 10-11 Giugno 1977; Şimşir, a.g.e., s.222.

dolayı derin teessür içinde bulunmaktayım. İtalyan hükûmeti ve şahsım adına zatı alinize en içten taziyelerimi ifade etmek isterim”²⁷.

I. 2. Suikastın Adli Boyutu

İtalyan polisi, Ermenilerin diğer saldırılarında olduğu gibi Ermeniler tarafından üstlenilmesiyle birlikte, ülke çapında, hummalı bir çalışma başlattı. *Gazetta del Popolo*'nun yazdığı gibi polis, büyükelçinin katilini Ermeniler arasında ararken²⁸ Ermenilerden gözaltına alınanlar ve tutuklananlar oldu. Katilin robot fotoğrafları dağıtıldı. Sınırdaki önlemler alındı, sınır kapıları da suikastçının ülkeyi terk etme ihtimaline karşı dikkatli olmaları için uyarıldılar²⁹. Soruşturmayı yürüten Cumhuriyet Savcısı Giovanni Di Matteo, Savcı Yardımcısı Santacroce'ye soruşturmaları takip etmesi talimatını verdi. Müfettişlere göre Carım'a ateş ederken görülen adamın tek başına hareket etmemiş olması muhtemeldi. Gerçekten bazı tanıklar, katili, Monteverdi Caddesi'ne arkadan açılan bir kapıdan çıktıktan sonra, başka bir adamla birlikte kaçarken gördüklerini söylediler³⁰.

12 Haziran tarihli İtalyan gazeteleri, İtalyan polisinin, cinayetin işlendiği yere yakın bir barın tuvaletinde yabancı bir fabrikada imal edilmiş 9 kalibrelik bir tabanca bulunduğunu duyurdular. Müfettişlere göre tabanca, Carım suikastında kullanılan silahtı³¹. İtalyan polisi bulunan bu tabancanın Kırıkkale MKE yapımı Türk malı olduğunu ilan etti³². Türk emniyet birimleri, bu bilginin yanlış olduğunu tespit ettiler. İtalyan polisine yardımcı olmaları ve ilk elden

²⁷ Barış, 14 Haziran 1977.

²⁸ *Gazetta del Popolo*, 11 Giugno 1977.

²⁹ *Gazetta del Popolo*, 11 Giugno 1977; *Milliyet*, 15 Haziran 1977.

³⁰ TCRBA, K. 123 (Matbuat: 1960-1979); *L'Unita*, 10 Giugno 1977; *Gazetta del Popolo*, 10 Giugno 1977. Bir Türk gazetesi ilk etapta yüzden fazla kişinin gözaltına alındığını yazdı. *Dünya*, 15 Haziran 1977.

³¹ *Corriere della Sera*, 12 Giugno 1977; *L'Unita*, 12 Giugno 1977; TCRBA, K. 123 (Matbuat: 1960-1979); *Hürriyet*, 13 Haziran 1977; *Tercüman*, 13 Haziran 1977. *Il Messaggero di Roma* daha temkinli bir dil kullanarak, “Bir tabanca bulundu. Büyükelçiye öldüren mi?” şeklinde bir başlığı tercih etmiştir. Haberin içeriğinde de diğer gazetelerdeki Via Simeto'daki bir barın tuvaletinde bir poşete sarılmış hâlde bir silah bulunduğu bilgisi tekrarlanmıştır. Yabancı yapımı olan tabancanın Carım suikastında kullanılmış olabileceğinden söz edilirken, farklı bilgiler de verilmiştir. Olayı soruşturan Parioli Polis Karakolu'nda görevli sivil polis Emidio Capanna'nın askerî bir kışlaya ait olan tabancanın incelendiğini bildirdiğini eklemiştir. Polis Capanna'nın, önce beş mermi alan bir şarjörü, daha sonra ise sifonu çekilmiş klozette altılı şarjörlü tabancayı bulduğu bilgisini vermiştir. *Il Messaggero di Roma*, 12 Giugno 1977.

³² *Hürriyet*, 17 Haziran 1977; *Milliyet*, 17 Haziran 1977; *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1977; *Tercüman*, 17 Haziran 1977; *Son Havadis*, 17 Haziran 1977.

bilgi almaları için Türkiye’den Emniyet Genel Müdürlüğü İstihbarat Daire Başkanı Mustafa Yiğit ile Şube Müdür Yardımcısı Beyhan Ertürk, İtalya’ya gönderildiler. 17-21 Haziran 1977 tarihleri arasında İtalyan polisleriyle birlikte çalıştılar. Mustafa Yiğit, 20 Haziran’da Ankara’ya gönderdiği raporda, “Tabancanın İtalyan polisinin ileri sürdüğü gibi Kırıkkale yapısı Türk tabanca olmadığını... Macar yapımı Wallam 9 mm çapında bir tabanca olduğunu”³³ yazdı.

Bu iş birliğine rağmen cinayeti aydınlatacak bir ipucu elde edilemedi. Ertesi yıl Roma Savcılığı, dosyanın kapatıldığını açıkladı. Bu açıklama Türk kamuoyunda hayret ve biraz da öfkeyle karşılandı. Haber 30 Haziran 1978 günlü Türk gazetelerinde, İtalyan makamlarının Carım suikastı dosyasını kapattığı şeklinde yer aldı³⁴ ve bazı gazeteciler kararı eleştiren yazılar yazdı³⁵. Harekete geçen Dışişleri Bakanlığı, Roma Büyükelçisine bir talimat göndererek “dosyanın kapatılmasının tarafımızdan kabul edilemeyeceğini” ilgili İtalyan makamlarına iletmesini istedi. Büyükelçiliğin bu yöndeki girişimine iki ay sonra cevap veren İtalya Dışişleri Bakanlığı, yaptıkları incelemenin sonucunu şöyle bildirdi: “Büyükelçi Carım’ın öldürülmesiyle ilgili kovuşturma dosyası kapatılamamıştır. Kapatılması söz konusu değildir. Ancak, şu sırada eldeki deliller yetersizdir. Bu nedenle İtalyan yargı makamları konu üzerinde fiilen bir çalışma yapma olanağı bulamaktadırlar. Yeni unsurlar ortaya çıkarsa soruşturma büyük bir titizlikle sürdürülecektir. Türkiye bundan emin olmalıdır”³⁶.

İtalyan makamlarının kast ettiği Carım suikastını aydınlatacak “yeni unsurlar” ortaya çıkmadı. Fakat bu savsaklama, İtalyanları üzecek olaylara yol açtı. Milano ve Roma’da Türk Hava Yolları bürolarını birkaç defa bombalayan Ermeni teröristlerin Roma’daki büroya koydukları bombanın 10 Mart 1980 akşamı patlatılması sonucu iki İtalyan vatandaşı öldü, 14 kişi de yaralandı.

II. Vecdi Türel’e Suikast

II.1. Suikast

Ermeni teröristler Türkiye’nin Vatikan Büyükelçisi Vecdi Türel’e 17 Nisan 1980 Perşembe günü evinden büyükelçiliğe giderken bir suikast düzenlediler.

³³ Şimşir, a.g.e., s.238-239.

³⁴ **Hürriyet**, 30 Haziran 1978; **Tercüman**, 30 Haziran 1978.

³⁵ Murat Sertoğlu, “Kapanan Dosya”, **Dünya**, 3 Temmuz 1978; Şimşir, a.g.e., s.240-241.

³⁶ Şimşir, a.g.e., s.240-241.

Türel, 1 Temmuz 1917'de İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi ve Cenevre Hukuk Fakültesini bitirdi. 1946 yılında Dışişleri Bakanlığına girdi. Bakanlığın çeşitli kademelerinde görev yaptı. 1978 yılında Vatikan Büyükelçiliğine atanan Türel, Kasım 1979 tarihinde Papa II. Jean Paul'e, Türkiye'ye yaptığı resmî ziyarette eşlik etti³⁷.

Amerikan gizli servisinin Türk istihbaratına verdiği bir grup Ermeni'nin İran'dan çıkararak Roma'ya geldiği bilgisi³⁸ kısa bir süre sonra Vecdi Türel'e yapılan saldırıyla doğrulandı. Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Ali Binkaya, 17 Nisan 1980 günü saat 10.15'te Ankara'ya gönderdiği telgrafla, Vecdi Türel'e yapılan suikastı bildirdi³⁹. Vatikan Büyükelçiliği Müsteşarı Yetkin Adayılmaz da saldırı hakkında bakanlığa gönderdiği raporda özetle şunları yazdı:

“Vecdi Türel, ikametgâhın 70-80 metre ötesinde, ana bulvara çıkış noktasında makam arabasının içinde menfur bir tecavüze uğramıştır. Üç kişi olduğu tahmin edilen teröristler, makam arabasını sağdan, soldan ve arkadan çapraz ateşe tutmuşlardır. Büyükelçimiz derhâl kendisini otomobilin döşemesine atmış, böylece mutlak bir ölümden kurtulmuştur. Kendisine iki kurşun isabet etmiştir. Birinci kurşun yandan sırtını yaralamış ve dışarı çıkmış. İkinci kurşun sağ koluna isabet etmiş ve kol kemiğini kırarak içeride kalmıştır. Her iki yara da öldürücü değildir. Kolu sargıya alınmış olup muhtemelen yarın cerrahi müdahaleyle kolundaki kurşun çıkarılacak ve ortopedik tedaviye başlanacaktır. Sırtındaki yara için cerrahi bir müdahaleye lüzum görülmemiş, yaranın derhâl tedavisi yoluna gidilmiştir.

Makam otomobilinde bulunan ve şoförün sağında oturan emniyet görevlisi Tahsin Güvenç'in sağ yanağına tek kurşun yandan girmiş, kulağın altında, yanakta kalmıştır. Doktorlar, ön muayeneden sonra, kurşunun beyni ve göz tabakasını zedelediğini söylemişler ve kurşunun çıkarılması için muhtemelen cerrahi müdahale gerekeceğini belirtmişlerdir. Arkada büyükelçinin solunda oturan diğer emniyet görevlisi Veysel Çakmak ile makam şoförü olayı yara almadan atlatmıştır. Koruma görevlileri sağ ön ve sol arka kapıdan hemen dışarı fırlayarak teröristlerle müsademeye girişmişlerdir. Teröristlerden birinin arkasından koşarak birkaç el ateş eden koruma görevlisi Tahsin

³⁷ Bilâl N. Şimşir, **Şehit Diplomatlarımız (1973-1994)**, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara 2000, s.909-910.

³⁸ 2009-2014 arasında Türkiye'nin Vatikan Büyükelçiliğini yapan 29 Aralık 1950 doğumlu Sayın Prof. Dr. Kenan Gürsoy ile Roma'da 27 Haziran 2013 günü yaptığımız görüşmeden.

³⁹ Şimşir, **a.g.e.**, 2. Kitap, s.911.

Güvenç, almış olduğu yaranın tesiriyle 10-15 metre ileride yere düşmüş, terörist köşeyi dönerek kaybolmuştur. Diğer emniyet görevlisi Veysel Çakmak ise öteki iki teröristle müsademeye devam etmiş, bu arada ateş ederek kaçan teröristlerden birinin havaya hamle yaptığını ve silahının yere düştüğünü görmüş, köşeye geldiğinde kan izlerini fark etmiştir. Teröristlerin düşürdüğü silah polise teslim edilmiştir. İtalyan emniyet makamları derhâl olaya el koyarak soruşturmaya başlamışlardır⁴⁰.

Resim 4. Vecdi Türel'e suikast düzenlenen Via Lovanio (Mevlüt Çelebi, 27.09.2021)

Roma polisi tarafından hazırlanan 21 Nisan 1980 tarihli rapora göre suikast şu şekilde yapılmıştır:

“17 Nisan’da, saat 09.25 sularında, muhtemelen üçüncü bir suç ortağı tarafından yardım gören iki genç adam, Vatikan nezdindeki Türk Büyükelçisinin ikametgâhının bulunduğu Via Lovanio 24 adresinden hareket etmiş olup Via Lovanio ile Viale Liegi kavşağında trafik

⁴⁰ Şimşir, **a.g.e.**, 2. Kitap, s.911-912.

dolayısıyla durmuş olan diplomatik plakalı arabaya, silahla müteaddit el ateş etmişlerdir. Arabada Türel'den başka, şoför Ennio Grappasonni ve büyükelçinin güvenlik memurları olan Tahsin Güvenç ile Veysel Çakmak bulunmaktaydı. Birisi yaralanmış olan her iki güvenlik memuru derhal karşı saldırıya geçmişler ve arabadan çıkarak saldırganları takibe koyulmuşlardır. Bu arada Via Lovanio ve Via Yser'den kaçan saldırganları takip eden Güvenç yere düşmüş, diğer taraftan Çakmak saldırganlardan birisinin üzerine iki el ateş etmiştir. Muhtemelen sağ kolundan yaralanmış olan saldırganın düşürdüğü silah daha sonra bulunmuştur..."⁴¹

Büyükelçi Türel tarafından yazılan ve tedavi sürecini ve sonrasını anlattığı 21 Aralık 1981 tarihli raporda da bu şekilde nakledilen suikastın⁴² iki tanığı koruma görevlileri Veysel Çakmak ve Tahsin Güvenç'in anlattıkları da bu yöndedir. Sadece iki koruma da, yaralanan Ermeni teröristin kendisi tarafından vurulduğunu iddia etmişlerdir. Çakmak, çatışma anını şöyle nakletmiştir: "Ben ateş açtığım zaman teröristin birinin kolu havaya kalkıktı ve elinde bulunan silahın yere düştüğünü gördüm... Teröristlerden birinin yaralandığını ve yaraladığımı zannediyorum. Çünkü ben ateş ettiğimde teröristin kolu havaya kalkıktı, elinde bulunan silah duvarlara çarptı..."⁴³ Diğer koruma görevlisi Tahsin Güvenç de bize o anı şöyle anlatmıştır: "Vurulduğumun farkında değilim, bir elimle gözümü tutarken, o ana kadar hiç kullanmadığım, hatta mantar tabancası bile atmadığım sol elimle teröriste ateş açtım. Sağ kolundan vurulan teröristin elindeki silah yere düştü. O sırada yanıma gelen diğer koruma görevlisi Veysel Çakmak'a, teröristleri takip etmesini ve kaçırmamasını söyledikten sonra yere düştüm..."⁴⁴ Bu anlatım farklılığına rağmen kesin olan, saldırganlardan birisinin Türk koruma görevlilerinden birisi tarafından yaralanmış olduğudur. Bu çatışma, o zamana kadar tamamen savunmasız durumda olan Türk diplomatları kolaylıkla öldürüp/yaralayan Ermeni teröristlere silahla karşılık verilmesi bakımından önemlidir.

⁴¹ TCVBA, Vecdi Türel, B. 4, s.1-2.

⁴² TCVBA, Vecdi Türel, B. 4, s.3-4.

⁴³ TCVBA, Vecdi Türel, B. 8, s.3.

⁴⁴ 8 Mart 1948 Kozan doğumlu Tahsin Güvenç ile 17 Ekim 2021 ve 17 Kasım 2021 tarihinde yaptığımız telefon görüşmelerinden.

II.2. İtalyan Kamuoyunda Suikast

Vecdi Türel'e düzenlenen suikast, Ermeni teröristler tarafından gerçekleştirilen ikinci saldırıdır. Bu suikast, ilki olan Carım suikastına göre İtalyan basınında daha az yer bulmuştur. Bunda en büyük faktör, büyükelçinin saldırıyı yaralanarak atlatması olmalıdır. Bununla birlikte, İtalya'nın başkentinde bir büyükelçiye düzenlenen saldırının elbette haber değeri vardır ve İtalyan gazeteleri suikastı haber yapmışlardır. Ancak suikasttan sonra fazla bilgiye rastlamak mümkün değildir. Hakkaniyet ölçülerini korumak adına belirtmeliyiz ki, İtalyan basını, Carım suikastına nazaran daha tarafsız yayın yapmış ve en azından tek yanlı olarak eski defterleri açmamıştır.

Corriere della Sera, “Ermeni terörist komandolar Türkiye’nin Vatikan büyükelçisini iki kurşunla yaraladılar”⁴⁵ başlıklı haberinde, suikastı daha önce anlattığımız şekilde yansıttı. *Il Messaggero*, “Türk Büyükelçi ve sivil koruması Ermeniler tarafından yaralandı” başlıklı haberinde, yaralı büyükelçinin bir de fotoğrafına yer verdi. Suikast diğer gazetelerdeki gibi kısa bir haber olarak fakat ilk sayfadan verildi⁴⁶. *Gazetta del Popolo*’da Raffaello Sassano tarafından kaleme alınan yazıda suikast ayrıntılı bir şekilde irdelendi. “Roma: Ermeniler Türk Büyükelçiye Ateş Ettiler” başlıklı haberin altında, Büyükelçi Vecdi Türel’in bir fotoğrafı yayınlandı. Fotoğrafın altında “Ermeni teröristlerden bir ‘komando’ Türkiye’nin Vatikan nezdindeki büyükelçisini ve korumasını yaraladı” notu düşüldü. İlk sayfanın altındaki bu haberden sonra iç sayfalarda suikast hakkında ayrıntılı bilgileri okumak mümkündür. Yaralı koruma Tahsin Güvenç’in fotoğrafının bulunduğu 15. sayfada suikast, “Dün Roma’da Parioli semtindeki Liegi Bulvarında, evinin altında pusuya düşürülen Türkiye’nin Vatikan Büyükelçisi, Ermeni Komandoları tarafından yaralandı” şeklinde verildi. İtalyan gazetesi suikastın meydana gelişini şöyle aktardı:

“Suikast dün sabah saat 09.30’da meydana geldi. Yüzleri açıkta olan üç veya dört kişiden oluşan komandolar, büyükelçiyle birlikte, sürücü ve iki hususi koruma polisini taşıyan büyük Buick arabayı, zaten trafik sıkışıklığından tıkanmış caddede beklediler. Bir şarjör dolusu mermi, arabanın pencerelerinden içeriye girdi. Yüzüne kurşun isabet eden korumalardan biri, elinde tabancayla kendini arabadan dışarı attı ve ateşe karşılık verdi. Ardından, bir trafik polisinin kollarına bilincini

⁴⁵ *Corriere della Sera*, 18 Aprile 1980.

⁴⁶ *Il Messaggero*, 18 Aprile 1980.

kaybetmiş olarak düşmeden önce, kaçan katilleri yüz metre boyunca kovaladı. Hızlı ve şiddetli bir atıştı, bu serseri kurşunlardan, tesadüfen başka kurban olmadı. Viale Liegi'deki bir binanın penceresinden başıboş bir kurşun girdi ve iki yaşlı bayan başka bir odada oldukları için kurşunlara hedef olmaktan kurtuldular. Büyükelçi, Üniversite Hastanesine, kurşunlarla delik deşik olmuş Buick arabasıyla getirildi. Sağ omuzundan ve göğsünden yaralanan büyükelçinin durumu ciddi değildir. Fakat aksine çenesinden vurulan korumasının durumu ciddidir. Büyükelçi Türel, Paisiello Caddesi'nde, bir terörist tarafından öldürülen halefinin yaşadığı aynı evde birkaç ay ikamet etti. Bir yıl önce, Lovanio Cadesi'ndeki 24 numaralı binanın çatı katına taşındı. Her sabah saat dokuzda doğru arabayla, kendisini binanın önünden alan şoförüyle birlikte işine giderdi. İki koruma polisi, en üst kata çıkarak diplomatla birlikte arabaya kadar gelirlerdi. Fakat önlemler, Ermeni teröristlerin harekete geçmesini engellemeye yetmedi..."⁴⁷

Suikastı ilk sayfasından duyuran *Il Popolo*, "Dün sabah Roma'da siyasi bir suikast" üst başlığını tercih etti. Yaralı Büyükelçinin fotoğrafını da yayınlayan gazete, suikastı bilinen şekliyle özetlerken bazı ayrıntılara da değindi:

"Görünüşe göre silahlı iki kişiydiler. Türel henüz kesin olarak belirlenemeyen bir arabadan indiler ve hızla büyükelçinin arabasına, biri bir yandan diğeri öte yandan önde olmak üzere yaklaştılar. Neredeyse hiç tereddüt etmeden çok hızlı ateş ettiler. Kurşunlar, büyükelçinin yanındaki koruması 30 yaşındaki Tahsin Güvenç'i çenesinden vurdu. Yaralı olmasına rağmen adam ne olduğunu anladı ve diplomatu arabanın altına iterek kurtarmaya çalıştı. Ancak iki kurşun kaportayı çoktan delmiş, Türel'in koluna ve sol omzuna ulaşmıştı. Silahlı saldırının hemen ardından Güvenç ve diğer koruma, iki saldırganın peşine düşerek ateş açtılar. Ancak yaralı koruma bir noktada dayanamadı ve yere yığıldı. Yoldan geçen bazı kişiler tarafından kurtarılarak hastaneye götürüldü. Bu esnada Türel'in şoförü, hızla hareket ederek Büyükelçiyi, koruma Tahsin Güvenç'in kritik bir ameliyat geçirdiği hastaneye götürdü. Suçlu saldırganların sığıdığı mermilerin yoldan geçenlere zarar vermemesi iyi bir tesadüftü. Saldırının yapıldığı yerin karşısındaki sokakta, birinci kattaki bir pencerenin kepenklerine bir kurşun isabet etti"⁴⁸.

⁴⁷ *Gazzetta del Popolo*, 18 Aprile 1980.

⁴⁸ *Il Popolo*, 18 Aprile 1980.

Resim 5. *Il Popolo* (18. 04. 1980)

İtalya Komünist Partisi'nin yayın organı olan *L'Unita* gazetesi suikastı ilk sayfasından kısa bir haber şeklinde şöyle duyurdu:

“Ermenilerin Roma’daki Saldırısı: Büyükelçi ve sürücü yaralandı. Dün sabah Parioli’deki Viale Liegi’de iki kişilik bir komando timi, diplomatın arabası geçerken ateş açarak Büyükelçi Türel ve korumasını yaraladı. İkincisi, ciddi şekilde yaralanmasına rağmen, insanlar arasında katilleri kovaladı. Karşılıklı tabanca atışları yapıldı ve belki de teröristlerden biri vuruldu”⁴⁹.

Verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi, İtalyan gazeteleri bu suikastı daha objektif bir şekilde yansıttılar. Taha Carım’ın öldürülmesinde olduğu gibi, suikastı mazur göstermeye dönük bir yayın yapmaktan uzak durdular. Aslında terörizmden muzdarip bir ülke olarak İtalya’nın başka türlü davranması beklenemezdi.

⁴⁹ *L'Unita*, 18 April 1980.

Papa Jean Paul II, 20 Nisan 1980 Pazar günü Saint Pierre meydanında halka hitaben yaptığı Pazar konuşmasında Türel'e yapılan suikastı kesin ifadelerle kınamış, suikasttan duyduğu üzüntüyü dile getirerek şunları söylemiştir:

“Türkiye’nin Vatikan nezdindeki Büyükelçisi Sayın Vecdi Türel’e karşı girişilen suikasttan dolayı duyduğum derin üzüntüyü ifade etmek istiyorum. Geçen Kasım ayında, ülkesini ziyaretim sırasında bu seçkin diplomatın bana refakat ettiğini minnetle hatırlıyor ve asil ülkesini, Vatikan nezdinde temsil etmekle görevli, insan hakları ve günlük görevinin ifasında himayeye mazhar, vazifesine sadık bir görevlinin, selefine olduğu gibi adil, haince ve keza anlamsız ve yararsız bir eylem sonucu hayatını kaybetmiş olabileceğini ıstırapla düşünüyorum. Suikastın daha ağır sonuçlar doğurmamış olmasından dolayı Tanrı’ya şükrediyor, Sayın Büyükelçi ile yaralı görevliye samimi şifa temennilerimi yinelerken aynı zamanda, tüm şerefli vicdanlarda kızgınlık yaratan haksız metotları kınadığımı tekrar etmek istiyorum....”⁵⁰

Türk hükûmeti, suikast haberinin öğrenilmesiyle birlikte, İtalyan makamları nezdinde girişimde bulunarak Büyükelçi Türel’e saldıranların bir an önce yakalanmasını beklediğini dile getirdi. Dışişleri Bakanlığı, Roma Büyükelçiliğine 17 Nisan günü gönderdiği talimatta dikkat çekici tespitler yaptı. Taha Carım’ı vuran katillerin bulunamamış ve cezasız kalmış olmasının bu suikastın faillerini cesaretlendirdiği belirtildi. İtalya hükûmetinin her iki olay üzerine önemle eğilmelerinin beklendiği tekrarlandı⁵¹. Aslında teröristlerin yakalanmaması kabul edilir bir şey değildi. Roma’nın merkezinde 3-4 adam, ellerinde silahlarla bir ülkenin büyükelçisine suikast düzenliyorlar. Üstelik olaydan birkaç dakika sonra olay yerine gelen İtalyan polisinin bu başarısızlığı da kayıtlara geçmiştir. İtalyan Siyasi Polisi Başkanı Dr. Andreozzi bir demeç vererek şunları söyledi: “Saldırganları elimizden kaçırdığımız için çok üzgünüz ancak bu kanlı olayın faillerinin yakalanması için her türlü önlemi aldık ve Roma’da bir insan avı başlattık”⁵².

Büyükelçi Türel’e karşı girişilen suikasttan hemen sonra, meçhul bir kişi Reuter Ajansı’nın Beyrut bürosuna telefon etti ve “Ermeni Soykırımı Adalet

⁵⁰ TCVBBA, Vecdi Türel, B. 2; Son Havadis, 21 Nisan 1980; Şimşir, a.g.e., 2. Kitap, s.915-916.

⁵¹ Şimşir, a.g.e., 2. Kitap, s.917.

⁵² Hürriyet, 18 Nisan 1980.

Komandoları” adına saldırının sorumluluğunu üstlendiklerini bildirdi⁵³. Bu suikastın da Ermeni teröristler tarafından yapılmasının kesinleşmesinden sonra İtalyan güvenlik birimleri Ermeniler arasında çeşitli aramalarda bulundu. Suikast akşamı ve ertesi gün, yaralı teröristin Roma’da ikamet eden Ermenilerin yanında saklanabileceği ihtimali üzerine, pek çok ev araması yapıldı. Bundan başka 18 Nisan gecesi polise telefon edilerek, Türk büyükelçisini yaralayanların Piazza Ronchi’de bir garajda saklandıkları ihbar edildi. Oraya ve yakınındaki başka bir garaja yapılan baskından da olumlu bir sonuç çıkmadı⁵⁴.

Sonraki aylarda da suikastı yapan Ermeni teröristlerin yakalanmasını sağlayacak, teselli edici bir gelişme yaşanmadı. Türkiye Cumhuriyeti Vatikan Büyükelçiliği belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla Türkiye, saldırganların yakalanması hususunda İtalyan makamlarını sıkıştırmaya devam etti. Yine bu belgelerden anlaşıldığına göre, İtalyan makamları Türk Büyükelçiliğiyle iş birliğine de yanaşmadı⁵⁵.

III. Gökberk Ergenekon’un Yaralanması

III.1. Suikast

25 Ekim 1981 Pazar günü Roma’nın merkezinde, bu kez bir Ermeni teröristin kurşunlarına hedef olan diplomat, Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği İkinci Kâtibi Gökberk Ergenekon idi. Ergenekon, 20 Mart 1953’te Ankara’da doğdu. 1976’da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden mezun oldu ve aynı yıl Dışişleri Bakanlığı’na girdi. İlk yurt dışı görevi olarak 28 Eylül 1979’da Roma Büyükelçiliği İkinci Kâtipliğine atandı. 2 Mart 1982 tarihli kararla merkeze tayin edildi⁵⁶. 1983’te, kendi ifadesiyle “mutlu bir şekilde çalıştığı Dışişleri Bakanlığındaki görevinden ayrılarak siyasete girdi”⁵⁷. Adalet Partisi Milletvekilliği ve Maliye Bakanlığı (1975-1977) ile Ulaştırma Bakanlığı (1977-1978) yapan babası Yılmaz Ergenekon’un 8 Temmuz 1983’te vefatından sonra Doğru Yol Partisi’nin kurucu üyesi oldu.

⁵³ TCVBA, Vecdi Türel, B. 6; Son Havadis, 18 Nisan 1980.

⁵⁴ TCVBA, Vecdi Türel, B. 6.

⁵⁵ TCVBA, Vecdi Türel, B. 1.

⁵⁶ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-11-1-0-558-8-17-11.

⁵⁷ Sayın Gökberk Ergenekon ile Ankara’daki evinde ilki 10 Aralık 2019 ve diğeri 13 Aralık 2021 tarihinde olmak üzere yüz yüze iki görüşme yaptık. Sayın bakana ilgi ve desteği için teşekkür ederim.

Ergenekon, 1991 seçimlerinde Antalya'dan milletvekili seçildi ve Süleyman Demirel tarafından kurulan hükûmette Devlet Bakanlığı yaptı. (Kasım 1991-Haziran 1993)

Gökberk Ergenekon, Roma'da maruz kaldığı suikastı bize şöyle anlattı:

“Suikast, Pazar günüydü. Pazar günleri genellikle, ertesi günü işlerini ayarlayabilmek için birkaç saat elçiliğe uğruyordum. Laterano'da San Giovanni 84 numaradaki evimden çıktım. Ermenilerin bana da bir suikast düzenleme ihtimalleri nedeniyle, evden çıkınca ilk olarak etrafı kolaçan etme alışkanlığı edinmiştim. Herhangi bir sıkıntılı durum görünmüyordu. Arabamı park ettiğim Via dei Normanni'ye geldim. Orayı, muhtemel bir saldırı için en zor yer olarak düşündüğünden tercih ediyordum. Arabaya girip oturdum, dikiz aynasına bakıyordum. Aynadan, saçlı sakalı karışık bir adam gördüm. İki eliyle tuttuğu beyaz bir torba dikkatimi çekti. Gayri ihtiyari olarak düşündüm. Ağır bir şey taşısa, bunu naylon poşet taşımaz. Hızlı adımlarla iki arabanın arasına girecek şekilde bana doğru geliyor. Yol sormaya mı geliyor, başka bir şeye mi geliyor diye merak ettim. Fakat torbadan huylanıyorum. Cebimdeki tabancamı çıkarttım ve anladım ki bana sıkırmak için geliyor. İçimden bir tane sıkayım diye geçti ama çekindim. Masum biri olabilir, bir şey sormaya geliyorsa ya da dilenciyse diye, içim ateş etmeye el vermedi. Elim hazır vaziyette duruyor, bekliyorum. O sırada üç tane ateş etti, silahı torbadan çıkartmadan ateş etti. Taktik olarak o şekilde ateş ediyorlar. Kovanlar torbanın içinde kalsın, kanıt bırakılmasın diye böyle sıkıyorlar. Sıkıdığı üç kurşundan birisi sağ koluma, biri, kolumu kaldırdığım için sol dirseğime geldi. Bir kurşun da kafayı geriye atarken sol bileğime geldi. Arabaların arasından çıkıp koşmaya başladı. Ben de peşindeydim ve ateş etmeye başladım. Az kalsın bir araba çarpıyordu. Karşı kaldırıma geçip ilerideki parkın merdivenlerine çıktı. Beşli tabancamda iki kurşun kalmıştı. Bir tanesini daha sıkıttım, adam yere düştü. Fakat hafif yağmur yağıyordu ve yerler ıslak olduğu için emin olamadım. Sonra kalkıp tekrar koşmaya başladı. Tabancamdaki son kurşunu da sıkıttım. Ne olur ne olmaz diye cebimde iki tane yedek mermi taşırdım. Bunları yerleştirdim, kaçan teröristin yardımcısı falan var mı diye etrafıma bakıyordum. Bir şey göremeyince evimin altındaki lokantaya geldim. Zaten tanıdık insanlar. Duymuşlar gürültüyü. Ben önce yaralarımı tam görmemişim. Elimde tabanca, oturdum. Lokantacılar polisi aramalarını söyledim, ‘aradık’ dediler. 3-5 dakika sonra iki tane polis arabası ayrı istikametlerden geldi, neredeyse çarpışıyorlardı. Terör timinden ve teröristlere karşı bilenmiş olan

polisler, kurtulduğum için memnuniyetlerini göstermek için beni öptüler. Ayaküstü olayı anlattım. Benim boş kovanlarımı topladılar. Sonra beni San Giovanni Laterano'nun sonunda aynı isimli hastaneye götürdüler. Hastanede, iğne sevmeyen bana, 8-10 tane tetanos ve diğer iğnelerden yaptılar. Hastanede bulduğum bir telefonla büyükelçiliği aradım ve olayı anlatıp hastanede olduğumu söyledim. Kurşunlardan birisinin ucu görünüyordu, yarısı içeride, yarısı dışarıdaydı. Doktor bunu çekip çıkardı. Diğerini çıkartmak için uğraşan doktor bana sarılıyor, 'mucize' diyor. Neticede orayı da dikti ve iki tampon yaptı. Böylece tedavim tamamlandı. Ameliyattan sonra beni bir odaya aldılar. O sırada büyükelçi geldi. Hastaneden ayrılmak istediğimizi söyleyince, kâğıt imzalamamız gerektiği söylendi. İmzaladık ve hastaneden ayrılarak akşamüzeri büyükelçiliğe döndük"⁵⁸.

Resim 6. Gökberk Ergenekon'un saldırıya uğradığı aracını park ettiği sokak. (Mevlüt Çelebi, 25. 09. 2021)

Ergenekon'a yapılan saldırıyı en ayrıntılı şekilde yansıtan İtalyan gazetesi *Paese Sera*'dır. Emilio Radice tarafından kaleme alınan bir yazıyla suikast ayrıntılı bir şekilde duyuruldu. "Dün, Türk Büyükelçiliğinden bir diplomata suikast düzenlendi" üst başlığıyla verilen haberin altındaki başlık, "Yaralandı,

⁵⁸ Sayın Gökberk Ergenekon ile 10 Aralık 2019 ve 13 Aralık 2021'de yapılan görüşmelerden.

ateşe karşılık verdi” şeklindedir. Ergenekon’un hastanede sedyede alınmış bir fotoğrafına da yer veren gazete, suikastı şöyle haber yaptı:

“Dün öğleden sonra Kolozyum’un yakınlarında, Türk Büyükelçiliğinden bir diplomata karşı bir suikast düzenlendi. Kimliği meçhul bir genç, tabancayla, 28 yıl önce Ankara’da doğan fakat üç yıldır şehrimizde, Laterano’da San Giovanni 24 numarada ikamet eden Gökberk Ergenekon’a birkaç el ateş etti. Suikast, OLA (l’Organizzazione per la liberazione dell’Armenia-ASALA) tarafından üstlenildi. Bir çift kurşunla kollarından yaralanan diplomat, sonra 38’lik silahıyla karşılık vermeyi başardı. Saldırgan ara sokaklardan koşarak kaçtı. Kendisinin yaralanmış olması muhtemeldir ve polis, tedavi için gidebileceği tüm hastaneleri ve poliklinikleri izliyor. Ancak suikastı üstlenenler ‘komandonun üsse döndüğünü’ sözlerine eklediler. Ergenekon, San Giovanni Hastanesi’nde ameliyata alındı ve bir kurşun çıkarıldı. Suikastçı kesin bilgilere sahipti. Belki de, Türk Büyükelçiliğinde görevli diplomatın geliş gidişlerini gözetleyerek kurbanını teşhis etmişti. Saat 16.00’yı biraz geçse, kendisini neyin beklediğinden tamamen habersiz olan diplomat evden ayrıldı ve doğruca Normanni Caddesi üzerinde park ettiği arabasına yöneldi. Ergenekon, arabasının kapısını açtı ve direksiyonun başına oturdu. Otuz yaşlarında, rüzgârlık ve jean giyinmiş, siyah saçlı ve gür sakallı bir adam onun yanına doğru gelirken, motoru çalıştıracak zamanı yoktu. Katil silahını çekti ve diplomata peş peşe üç el ateş etti. Bir kurşun kurbanın sol bileğini hedef aldı, diğeri sağ koluna isabet etti, üçüncüsü hedefi tamamen iskaladı ve döşemeye saplandı. Ergenekon, suikastçıya ateş açması için zaman tanımadı ve kurtuluşunu buna borçludur. Uzun zamandır Ermeni ve Kürt ayrılıkçıların hedefinde olan hemen hemen tüm Türk diplomatları gibi, kemerinde 38’lik özel bir tabanca taşıyordu. Diplomat, dikkate değer bir mantık ve ruhla, onu kullanmayı başardı ve bu kez o ateş açtı. Tetikçi bu tepki karşısında tamamen şaşkına döndü, arkasını döndü ve üzerine atılan kurşunların vınlamaları arasında çılgınca koştu. Bir an sendeledi, muhtemelen bir kurşunla yaralandı ama sonra kaçmayı başardı. Diplomat birkaç dakika sonra Celio Polis Karakolu’ndan bir arabayla San Giovanni Hastanesi’ne götürüldü. Burada Profesör Pisano tarafından ameliyat edildi ve ardından hastaneye kaldırıldı. Gazetecilerle konuşurken dedi ki: ‘Saldırganın bir Ermeni olduğu neredeyse kesindir’⁵⁹.

⁵⁹ **Paese Sera**, 26 Ottobre 1981.

Diğer İtalyan gazeteleri de olay hakkında çeşitli haberler yayınladılar. Çoğunlukla ilk sayfada verilen suikast haberiyle ilgili ayrıntılar iç sayfalarda verildi⁶⁰. Aynı bilgilerin tekrarlandığı ve Ergenekon'un hastanede yaralı olarak alınan resminin kullanıldığı haberlerde bazı ayrıntılara da rastlanmaktadır. *La Stampa*, yaşananları etkileyici bir dille anlatırken bazı farklı bilgiler de vermiştir:

“Katil onu öldürmek istedi, ancak kurban, ne olacağını anlayarak, en azından saldırıyı kısmen engelleyebildi ve sadece hafif bir şekilde yaralandı. Çatışma öğleden sonra merkezde gerçekleşti. Katil, diplomata silahını çekerek ateş etti, sonra diplomat ateş açarak ve muhtemelen kaçmayı başaran yabancıyı yaralayarak tepki verdi. Saldırı dün akşam Paris’te isimsiz bir telefon görüşmesiyle üstlenildi. Ermenistan’ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu adına konuştuğunu söyleyen bir adam, ‘emrin yerine getirildiğinin belirtildiği’ bir bildiri okudu ve üsse güvenli ve sağlam bir şekilde döndüklerini söyledi. Şahıs, saldırının ‘24 Eylül 1981 İntihar Komandosı’ tarafından yapıldığını belirtti. ‘Devam edeceğiz’ diye sürdürdü. ‘Dünyadaki tüm Türk faşist diplomatlarını takip edeceğiz. Zafer bizimdir.’ Saldırıya uğrayan diplomatın adı Gökberk Ergenekon. 28 yaşında. Quirinale’deki Türk büyükelçiliğinin diplomatı olarak akredite edilmiştir. Dün öğleden sonra Kolozyum yakınlarındaki dei Normanni’de yürüyordu. O esnada sokakta fazla insan yoktu. Genç adam hiçbir zaman tehdit edilmemiş veya takip edildiğini fark etmemişti. Saldırgan harekete geçmek için trafiğin sakin olduğu doğru anı bekledi. Diplomata yüzü açık bir şekilde yaklaştı. Pusu kurulan diplomat, ‘30 yaşlarında genç bir adamdı’ diye anlattı: ‘Onun bir Ermeni olduğuna ve saldırının sebebinin Ermeni sorununda aranması gerektiğine inanıyorum’ dedi. Yabancı bir silah çekti ve silahı diplomata doğrulttu. Üzerine üç el ateş etti. Ölümcüldüler ama Ergenekon hareket ederek kurtulmayı başardı ve kurşunlar kollarına ulaştı: ikisi sağda, biri solda. Sonra başarısız saldırgan döndü ve Kolozyum’a doğru koşarak kaçtı. Acı ve dehşete rağmen diplomat soğukkanlılığını kaybetmedi. Kararlılıkla, 38’lik özel tabancasını çıkardı ve kaçan saldırgana ulaşan üç el ateş etti. Hemen ardından Ergenekon yere yığıldı. Yoldan geçen bazı kişiler onu kurtardı ve hastaneye götürdü, burada durumunun ciddi olmadığına karar verildi. Diplomat 79’dan beri Roma’da. İkinci sekreter niteliğine sahip ve

⁶⁰ **Il Messaggero**, 26 Ottobre 1981.

1970 VE 1980'LERDE İTALYA'DA TÜRKLERE KARŞI ERMENİ TERÖRÜ VE İTALYAN KAMUOYU

yönetim işlevlerini yürütüyor gibi görünmüyor. Büyükelçiliğe akredite yaklaşık yirmi diplomatın en gençlerinden biri”⁶¹.

Resim 7. Paese Sera (26. 10. 1981)

Suikast haberini “Ermeniler Roma’da Türk Diplomata Suikast Düzenledi” başlığıyla duyuran *Il Popolo*, suikastın, “24 Eylül Grubu” tarafından üstlenildiğini ve yaralı Türk diplomatın gizli Türk servisinin elemanı olmakla suçladığını ekledi. *Il Popolo*, basın organlarını arayan bir erkeğin basın açıklamasında şunları söylediğini kaydetti: “Örgütümüz 24 Eylül’ün emriyle öğleden sonra saat dörtte bir grup, Roma’da Türk faşist rejiminin merkezine saldırdı. Devrimcilerle Türk merkezinin muhafızları arasında şiddetli çatışmalar yaşandı ve sonuç olarak Türk faşist istihbarat servisi MİT’e bağlı bir Türk diplomat vuruldu. Grup sağ salım üsse döndü”⁶².

L’Unita’da, “Suikastçı, saldırıya uğrayan adam tarafından ateşlenen bir tabancayla vuruldu” başlığının altındaki ana başlık da şöyledir: “Yaralı saldırganı, Türk diplomata yapılan saldırıdan sonra kim kurtardı?” Ermeni teröristlerin Avrupa ülkelerinde bir dizi kanlı eylemler yaptıklarını hatırlatan gazete, Kolezyum yakınlarındaki pusu sırasında, saldırganın muhtemelen kendi kurbanı tarafından ateşlenen bir kurşunla yaralandığını ekledi⁶³.

⁶¹ *La Stampa*, 26 Ottobre 1981.

⁶² *Il Popolo*, 27 Ottobre 1981.

⁶³ *L’Unita*, 27 Ottobre 1981.

III.2. Soruşturma ve Yüzleşme

Gökberk Ergenekon’a saldırıyı ASALA üstlendi. Bu üstlenme ve Ergenekon’un kendisine ateş eden saldırganın Ermeni olduğunu söylemesinden hareket eden İtalyan polisi, saldırganı yakalamak için çabalarını artırdı. Görgü tanıkları ve Roma Polisi yetkilileri, saldırganın Ergenekon’un açtığı ateş sonucu yaralanmış olabileceğini göz önünde tutarak hastanelere uyarılarda bulundu. Polis, tüm hastanelerden tabancayla yaralanmış bir şahsın başvurusu hâlinde derhâl kendilerine bilgi verilmesini istedi⁶⁴. İtalyan emniyet birimleri Türkiye Büyükelçiliğiyle de iş birliği yaparak olayla ilgili bir raporu kendilerine teslim ettiler.

Türkiye’nin Roma Büyükelçiliği Müsteşarı Erdiñ Karasapan’ın açıkladığı bu rapora göre: “İtalyan polisi, saldırıdan 4-5 dakika sonra olay yerine ulaşmıştır. Ergenekon’un da bilgisine müracaat edilmiştir. Tahkikat sürdürülmektedir”⁶⁵. Sonuçsuz ya da başarısız da olsa, İtalyan polisinin bu çabaları Ermeni teröristleri rahatsız etti. *La Stampa* gazetesinin haberine göre, ASALA, Beyrut’ta yaptığı basın açıklamasında, İtalyan hükûmetini “Ermeni halkının çıkarlarına yönelik düşmanca politikayı sürdürmemesi”⁶⁶ konusunda uyardı. Ancak bu dönemde Avrupa’nın pek çok ülkesinde Ermenilerden rahatsızlık duyulmasına yol açan olaylar yaşandı. Hükûmetlerin tehdit edilmesi, terör eylemleri ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi olaylar nedeniyle rüzgâr kısa süreli olsa da, Ermenilerin aleyhine dönmüştü. Kasım ayında Danimarka’da ASALA’nın eroin deposu ortaya çıkarıldı⁶⁷. Fransız polisi eroin kaçakçılığı yapan Ermeni örgütlere yönelik çeşitli operasyonlar başlattı⁶⁸. Bu operasyonlar çerçevesinde yapılan bir tutuklama, Ergenekon’un yaraladığı Ermeni saldırgan olması ihtimalini akla getirdi⁶⁹. 11 Kasım 1981 günü Orly havaalanında Lübnan uyruklu Dimitriu Giorgiu, Kıbrıs Rum kesiminden verilmiş sahte pasaportla yakalandı. Yakalanan Ermeni teröristin kolunda yara izinin bulunması, dikkatlerin kendisine çevrilmesine yol açtı. Liderlerinden Dimitriu Giorgiu’nun tutuklanması üzerine ASALA, Fransa’yı, yakalanan teröristi serbest bırakmadığı takdirde Fransız diplomatlara saldırmakla tehdit

⁶⁴ **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1981.

⁶⁵ **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1981.

⁶⁶ **La Stampa**, 30 Ottobre 1981.

⁶⁷ **Tercüman**, 8 Kasım 1981.

⁶⁸ **Hürriyet**, 13 Kasım 1981.

⁶⁹ Türk basınında bunu ihtimal olmanın ötesine geçirip “Ergenekon’u vuran Ermeni terörist Paris’te yakalandı” başlığıyla duyuranlar da oldu. **Tercüman**, 16 Kasım 1981.

etti. Bu tehdit etkili oldu ve çok üst düzeyden gelen talimatla⁷⁰ Créteil mahkemesi, Georgiu'nun (Melkonian'ın) serbest bırakılmasına karar verdi. Bunun üzerine adı geçen terörist, ertesi gün Beyrut'a gidecek ilk uçağa bindirilmek üzere bir otele götürüldü. Ne var ki ertesi günkü *Figaro* gazetesi tüm hikâyeyi açığa vuran bir yazı yayınlayınca Fransız kamuoyu şok geçirdi. Bunun üzerine Georgiu o gece yeniden tutuklandı⁷¹.

Teröristin, ASALA üyesi bir Ermeni olduğunu itiraf etmesi ve kolundaki yaradan ötürü 25 Ekim'de Ergenekon'a saldıran ve yaralanan terörist olup olmadığı ve son bir ayda Roma'ya gidip gitmediği araştırılmaya başlandı⁷². Bu arada Fransız polisi, Orly'de yakalanan bu teröristin Roma'da Ergenekon'u öldürmek isteyen kişi olabileceğini açıkladı⁷³.

İtalya Başbakanı Giovanni Spadoloni ile Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterrand arasında 19 Kasım'da Paris'te yapılan görüşmede, Fransa'da tutuklanan Dimitriu Georgiu da gündeme geldi. Ergenekon'a yönelik suikast girişimine karışmış olabileceği ihtimaliyle İtalya'ya iade edilmesi konuşuldu⁷⁴. Bu arada, teşhis ve yüzleşme için Gökberk Ergenekon'un Paris'e gitmesine karar verildi. Ergenekon, bu yüzleşme için 19 Kasım 1981'de Paris'e gitti. Kendisine uluslararası kovuşturma yetkisi olan bir yargıç ve bir komiser eşlik etti. Ergenekon teşhisini yaparsa, İtalya teröristin iadesini isteyecekti⁷⁵. 20 Kasım günü Paris'in Fresnes Hapishanesi'nde yapılan

⁷⁰ Hürriyet, üst düzey görevli hakkında şu bilgiyi verdi: “Bu kişinin Türk düşmanı ve Ermeni kışkırtıcıların hamisi olarak tanıdığımız İçişleri Bakanı Gaston Defferre olması üzerinde duranların sayısı gittikçe artıyor.” **Hürriyet**, 17 Kasım 1981. Sayın Ergenekon da, Gaston Defferre'in Ermenilerle yakınlığına dikkat çekmişti: “Aslında bu adamın yakalanmaması lazımdı. O zaman Fransa'da Marsilyalı bir içişleri bakanı vardı. Bu kişinin Ermenilere sempatisine rağmen Fransız polisi bunu yakalıyor...” Sayın Gökberk Ergenekon ile 10 Aralık 2019 ve 13 Aralık 2021'de yapılan görüşmelerden.

⁷¹ Pulat Acar, “Fransa'nın Ermeni Terörü İle İlişkisi Hakkında İki Kitap Özeti”, **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, S 46 (2013), s.230. Türk gazeteleri terörist Monte Melkonian'ın tutuklanması konusunda daha farklı bilgiler vermektedir. Gazetelere göre sahte bir pasaport ve 10 bin İsviçre Frangı parayla, ASALA adına belgeler ve Türkiye'nin Paris Büyükelçiliğine yapılan saldırıya ait kupürlerle yakalanan militanın serbest bırakılmaması gerektiğine inanan Creteil bölgesi savcısı, Dimitriu Georgiu'nun “sahte pasaport taşıma” suçundan tutuklanmasına karar verdi. **Hürriyet**, 15 Kasım 1981; **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1981; **Milliyet**, 16 Kasım 1981.

⁷² **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1981; **Hürriyet**, 15 Kasım 1981; **Milliyet**, 16 Kasım 1981.

⁷³ **Milliyet**, 16 Kasım 1981.

⁷⁴ **La Stampa**, 20 Novembre 1981.

⁷⁵ **Hürriyet**, 20 Kasım 1981; **Milliyet**, 20 Kasım 1981; **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1981.

yüzleşmeden önce İtalyan yetkililer, Paris'te yakalanan teröristin resimlerini gösterdiler. Daha sonra yüzleşme yapıldı⁷⁶.

Sayın Gökberk Ergenekon bu yüzleşme hakkında bize şunları anlattı:

“Fransa’da bir Ermeni militan yakaladılar. Monte Melkonian diye bir adam. Fransız polisi bunu yakalıyor ve İtalyanlara bilgi veriyor. Bu, sizde yaralamalı bir saldırı olmuştı, o olayın faili midir diye. İtalyan makamlarının bizim bakanlığa bilgi vermesi üzerine, yarım günlüğüne Fransa’ya gittik. Yanımızda İtalyan savcı, Melkonian’ın tutulduğu hapisaneye gittik. Beş tane adam koymuşlar, onlarla yüzleştirdiler. Adamlar sakallı, ben zaten birkaç saniye gördüm. Hangisi diye sordular. Hiç birisi benzemiyor dedim”⁷⁷.

Anlaşılan Fransa sahte pasaporttaki ismi Dimitriu Georgiu olan teröristi tutukladığına pişman oldu. Nasıl hareket edeceğine karar veremeyen Fransa hükûmeti, ASALA’nın tehditleriyle de yüzleşmek zorunda kaldı. Öte yandan İtalya da teröristin iadesi için girişimde bulunmaya istekli değildi. Bir İtalyan gazetesinin yorumuyla İtalyanlar, Ermeni militanların eylemlerine yol açabileceğinden korktuğu için “sıcak patates” Georgiu’yu ellerine almaktan kaçınıyorlardı⁷⁸. Çözümü Fransa buldu: Ermeni teröristi göstermelik bir yargılamadan sonra Fransa’dan sınır dışı ederek Lübnan’a götürmek⁷⁹. Fransız makamlarının Georgiu’nun, Ergenekon’a ateş eden kişi olduğunun kanıtlanamadığını açıklamaları⁸⁰ bir şeylere hazırlıktı. Birkaç gün sonra durum netleşti. Georgiu’yu yargılayan Fransız mahkemesi, sahte pasaport bulundurmaktan 4 ay hapse çarptırdı ve bu ceza da tecil edildi⁸¹. Fransa’dan sınır dışı edilen takma adıyla Dimitri Georgiu, gerçek adıyla Haçik Avedisyan, 9 Aralık günü Beyrut’a gönderildi. Ankara, bu serbest bırakmayı “mantık dışı olarak” niteledi. Türk hükûmeti, “bunun terörizme müsamaha göstermekten öte teşvik olduğunu”⁸² ilan ederek kınadı. Beyrut’a gönderilen ve adı Haçik Avedisyan olarak ilan edilen terörist, burada ASALA ve Orly Grubu tarafından düzenlenen bir basın toplantısına yüzü maskeli olarak katıldı.

⁷⁶ **Milliyet**, 21 Kasım 1981.

⁷⁷ Sayın Gökberk Ergenekon ile 10 Aralık 2019 ve 13 Aralık 2021’de yapılan görüşmelerden.

⁷⁸ **La Stampa**, 21 Novembre 1981. İtalya’nın önemli haftalık dergilerinden L’Espresso’nun haberine göre, İtalyan gizli servisleriyle Ermeni teröristler arasında Filistin Kurtuluş Örgütü aracılığıyla bir “barış anlaşması” imzalandı. **Hürriyet**, 17 Kasım 1981.

⁷⁹ **Cumhuriyet**, 23 Kasım 1981; **Milliyet**, 23 Kasım 1981.

⁸⁰ **Milliyet**, 2 Aralık 1981.

⁸¹ **Cumhuriyet**, 9 Aralık 1981; **Milliyet**, 9 Aralık 1981.

⁸² **Tercüman**, 10 Aralık 1981; **Milliyet**, 10 Aralık 1981; **Cumhuriyet**, 10 Aralık 1981.

Toplantıda Dimitri Giorgiu'nun (Haçik Avedisyan), gerçek adının Monte Melkonian olduğu açıklandı⁸³. Artık gerçek kimliğinin Monte Melkonian olduğu bilinen Ermeni terörist, ASALA'nın önemli liderlerinden birisidir. Türklere karşı eylemlerine sonraki yıllarda da devam eden Melkonian, 1990'larda Karabağ Savaşı'nda Ermeni kuvvetlerine komutanlık yapmış ve 12 Haziran 1993 günü Azeri kuvvetleriyle yaşanan çatışmada öldürülmüştür⁸⁴.

⁸³ **Milliyet**, 11 Aralık 1981.

⁸⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Monte_Melkonian (Erişim: 20.02.2022)

SONUÇ

Tarihsel süreç içerisinde Ermeni teröristlerin öldürdüğü Türk diplomat ve devlet adamları içerisinde iki sadrazamdan birisi olan Sait Halim Paşa, İtalya’da siyasi bir suikasta kurban gitmiştir. Bu açıdan bakılınca İtalya, en üst düzeyde şehit verilen iki ülkeden birisidir. Sait Halim Paşa suikastına karşı İtalyan kamuoyu, Ermeni yanlısı tavırlarına rağmen tarafsız yaklaşmışlardır. Savaş döneminde yaşananlara atıfta bulunulmasına rağmen, suikastın siyasi bir cinayet oluşu, bunun bir yabancı tarafından gerçekleştirildiği ve bu yabancının Ermeni olduğu gayet açık bir şekilde dile getirilmiştir. Bu dengeli yaklaşımın 1970’lerde Ermeniler lehine değiştiği çok kolaylıkla görülmektedir. Avrupa’da terör saldırılarının en yoğun olduğu ülkelerin başında gelmesine rağmen, İtalyan kamuoyu Taha Carım suikastına ön yargılı ve taraflı yaklaşmıştır. Dönemin gazeteleri suikast haberini duyurmakla beraber, bazıları, cinayeti, intikam için yapılmış gibi mazur gösteren bir yayın politikası izlemişlerdir. Sait Halim Paşa’nın, asla terör saldırısının mazereti olamaz ama tehcir kararını alan hükûmetin başındaki kişi olarak sorumluluk sahibi olduğu ortadadır. Bu, tekrarlıyoruz, asla kendisinin suçlu olduğu ve öldürülmesinin anlaşılabilir olduğu gibi bir sonuç doğurmamalı. Ancak buna rağmen İtalyan basının kısmen objektif yaklaşımını 1970’lerde kaybetmesi dikkate değer bir değişimdir. Türkiye Cumhuriyeti’ni temsil etmekten başka bir sorumluluğu olmayan Taha Carım’ın sırtından vurulmasını, Ermenileri mağdur ve mazlum göstererek hafifletecek bir yayın takip eden İtalyan gazeteleri çifte standart uygulamışlardır. Üstelik terörün İtalya’da da hemen her gün sokakta can aldığı dönemde, Ermeni terörüne gösterilen bu tolerans, zamanla ters tepmiştir. İtalya’daki Ermeni terörüne karşı toleransı kısmen sona erdiren olay, Ermenilerin Türk Hava Yolları’nın Roma’daki bürosuna koydukları bombanın 10 Mart 1980 akşamı patlatılması sonucu iki İtalyan’ın ölmesi ve 14 İtalyan’ın yaralanmasıdır. Bu olaydan sonra İtalya’da Ermeniler tarafından yapılan Vecdi Türel ve Gökberk Ergenekon suikastlarına karşı İtalyan basınının daha soğukkanlı ve teröre karşı bir tavır aldıkları görülmektedir.

Türk diplomatların İtalya’da maruz kaldıkları saldırıların diğer Ermeni saldırılarından ayrıldığı yönler bulunmaktadır. Taha Carım, saldırıya son derece savunmasız bir vaziyette yakalanmış ve çok yakından, sırtından şehit edilmiştir. Bu suikast klasik Ermeni suikastlarına benzemektedir. Terörist, kurbanını en savunmasız anında yakalayıp kendisi için en uygun anı

seçmektedir. Bu şekilde hareket etmekle muhataba en büyük zarar verilerek öldürülmekte ve kendisinin yaralanma ya da polis tarafından yakalanma ihtimalini de azaltmaktadır. Oysa İtalya'daki Vecdi Türel ve Gökberk Ergenekon saldırılarında Ermeni teröristlere karşılık verilmiş, çatışmaya girilmiş ve en azından yaralanan teröristler olmuştur. Bu nedenle Vecdi Türel'e düzenlenen suikastta Türk güvenlik görevlilerinin uyanık ve dikkatli hareketleri sayesinde büyükelçi ve muhtemelen güvenlik görevlileri, mutlak bir ölümden kurtulmuşlardır. Ermeni teröristlerin Gökberk Ergenekon'a düzenledikleri saldırının sadece İtalya'dakiler içerisinde değil, diğer Ermeni saldırıları bağlamında da özel bir yeri vardır. Ermeni saldırıları söz konusu olduğunda ilk defa olarak hedef seçilen Türk diplomat silah kullanmak suretiyle kendisini korumuş ve mutlak bir ölümden kurtulmuştur. Ermeni saldırılarının yaşandığı ülkelerin duyarsız, hatta bazılarının teröristlere bulaşmamak için tehditlerine boyun eğerek görmezden geldikleri bilinmektedir. Bu terörü destekleyici tavrın sonucu olarak pek çok masum Türk öldürülmüş veya yaralanmıştır. Türkiye, bütün uyarılarına rağmen pek çok ülkenin bu ikiyezli tavrına engel olamayınca görevlilerini kendisi korumak için girişimde bulundu. Büyükelçilerin korunması için Türk güvenlik görevlileri görevlendirilmeye başlandı. Ancak bu tedbirin bütün Türk diplomatik görevlileri korumaya yeterli olmayacağı bilindiği için özellikle alt düzeydeki memurlar için başka bir yol bulunmuştur. Gökberk Ergenekon'un da bize ifade ettiği gibi, genç Türk diplomatlar yurt dışına görevlendirildiklerinde bir süre silah atış eğitimi almışlardır. Bunun ne kadar yararlı sonuçlar doğurduğunu da Gökberk Ergenekon saldırısında görüyoruz. İlk defa olarak saldırıya maruz kalan Türk diplomat kendisini korumak için silah kullanmış, teröristi kovalamış ve yaralamıştır. Gökberk suikastını düzenleyen Monte Melkonian, Fransa'nın Ermeni teröristlerle iş birliği hakkında bir kitap yazan Charles Villeneuve'ye bir itirafta bulunmuştur. Sağ omuzunu yaralayan kurşunun parçasını içeren bir kolye taşımakta olan Melkonian, bu kurşunu Roma'da öldürmek istediği Gökberk Ergenekon'dan yediğini itiraf etmiştir⁸⁵.

İtalya'daki dört saldırınının dikkat çeken bir yönü de, faillerin hiç birisinin yakalanamamış olmasıdır. Elimizde İtalyan polisinin, failleri kasti olarak yakalamadığına dair bir kanıt bulunmamaktadır. Ancak ortada kasıt olmasa

⁸⁵ Pulat Acar, "Fransa'nın Ermeni Terörü İle İlişkisi Hakkında İki Kitap Özeti", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, S 46 (2013), s.230.

bile, bir güvenlik zafiyetinin ve İtalyan polisinin başarısızlığının olduğu da açıktır. Gerçi, İtalyan emniyet birimlerinin, Taha Carım'ın katilini yakalayamadıkları dönemde, eski başbakanları Aldo Moro'nun kaçırılarak öldürülmesini de (16 Mart-9 Mayıs 1978) önleyemediklerini hatırlarsak, beceriksizliğin sadece Türk diplomatlarının faillerini yakalayamamakla sınırlı olmadığı anlaşılır.

Son olarak bir hususa dikkat çekmek isteriz. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı sitesinde “Şehit Diplomatlarımız” bölümünde sadece 1970’lerde yeniden başlayan Ermeni terörü mağduru Türklere yer verilmiştir. Aslında böyle bir ayırımın yapılmasının doğru olmadığı fikrindeyiz. Çünkü Ermeni teröristler 1970’lerde Türkiye Cumhuriyeti’ni temsil eden görevlileri neden şehit etmişlerse, 1920’lerde de İttihatçıları aynı amaçla şehit etmişlerdir. Her ne kadar İttihatçılar bakanlık mensubu olmadıkları için böyle bir ayırım yapılmış olsa da Ermeniler tarafından şehit edilen Türklerin tamamına herhangi bir ayırıma tabi tutmaksızın sahip çıkılması daha tutarlı ve anlamlı bir davranış olacaktır.

İntihal Taraması
Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan
Ethical Statement

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı
Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-11-1-0-558-8-17-11.

30-18-1-2-306-87-10.

Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, Kutu 123, (Matbuat: 1960-1979).

Türkiye Cumhuriyeti Vatikan Büyükelçiliği Arşivi Taha Carım, B. 2; Vecdi Türel, B.1; B. 2; B. 4; B.6; B.8.

Acar, Pulat, “Fransa’nın Ermeni Terörü İle İlişkisi Hakkında İki Kitap Özeti”, **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, S 46 (2013), s.227-239.

Avanti!, 10 Giugno 1977.

Avanti!, 23 Luglio 1905.

Barış, 14 Haziran 1977.

Bogosian, Eric, **Ermeni Soykırımı’nın İntikamı İçin Yapılan Suikastlar Nemesis Operasyonu**, Türkçesi: Önder Seçkin, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2016.

Corriere della Sera, 14 Marzo 1916.

Corriere della Sera, 12 Giugno 1977.

Corriere della Sera, 18 Aprile 1980.

Cumhuriyet, 17 Haziran 1977.

Cumhuriyet, 27 Ekim 1981.

Cumhuriyet, 15 Kasım 1981.

Cumhuriyet, 20 Kasım 1981.

Cumhuriyet, 23 Kasım 1981.

Cumhuriyet, 9 Aralık 1981.

Cumhuriyet, 10 Aralık 1981.

Çelebi, Mevlüt, “İtalya’da Ermeni Terörü: İtalyan Basınında Sait Halim Paşa Suikastı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXXVIII, S 106 (Kasım 2022), s.474-506.

Çevikbaş İsmail, **Ermeni Terör Örgütü Asala ve Şehit Edilen Türk Diplomatlar**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2021.

Dünya, 15 Haziran 1977.

Gazetta del Popolo, 10 Giugno 1977.

Gazetta del Popolo, 11 Giugno 1977.

Gazetta del Popolo, 18 Aprile 1980.

Görüşme: Gökberk Ergenekon (20 Mart 1953), 10 Aralık 2019 ve 13 Aralık 2021.

Görüşme: Kenan Gürsoy (29 Aralık 1950), 27 Haziran 2013.

Görüşme: Tahsin Güvenç (8 Mart 1948), 17 Ekim 2021 ve 17 Kasım 2021.

Grassi, Fabio L., **L'Italia e la questione turca (1919-1923), Opinione pubblica e politica estera**, Torino, Silvio Zamorani Ed. 1996.

https://en.wikipedia.org/wiki/Monte_Melkonian (Erişim: 20 02. 2022).

<https://www.britannica.com/topic/Armenian-Secret-Army-for-the-Liberation-of-Armenia> (Erişim: 17.02.2022).

https://www.mfa.gov.tr/sehit-edilen-diplomatlarimiz-ve-vatandaslarimiz_tr.tr.mfa (Erişim: 15.07.2023).

Hürriyet, 13 Haziran 1977.

Hürriyet, 17 Haziran 1977.

Hürriyet, 30 Haziran 1978.

Hürriyet, 18 Nisan 1980.

Hürriyet, 13 Kasım 1981.

Hürriyet, 15 Kasım 1981.

Hürriyet, 17 Kasım 1981.

Hürriyet, 20 Kasım 1981.

Hyland, Francis P., **Armenian Terrorism: The Past, the Present, the Prospects**, Routledge, Taylor&Francis Group, London and Newyork 2021.

Il Messaggero, 18 Aprile 1980.

Il Messaggero, 26 Ottobre 1981.

Il Messaggero di Roma, 10 Giugno 1977.

Il Messaggero di Roma, 12 Giugno 1977.

Il Popolo, 18 Aprile 1980.

Il Popolo, 27 Ottobre 1981.

Il Sole 24 Ore, 10 Giugno 1977.

Il Tempo, 10 Giugno 1977.

Karakoç, Ercan, **Türk Basınında Ermeni Terörü (1973–1984)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2008,

Karaş Zeynep, **Ermeni Terör Örgütü: ASALA**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

L'Osservatore Romano, 10-11 Giugno 1977.

L'Unita, 10 Giugno 1977.

L'Unita, 12 Giugno 1977.

L'Unita, 18 Aprile 1980.

L'Unita, 27 Ottobre 1981.

La Stampa, 10 Giugno 1977.

La Stampa, 26 Ottobre 1981.

La Stampa, 30 Ottobre 1981.

La Stampa, 20 Novembre 1981.

La Stampa, 21 Novembre 1981.

La Voce Repubblicana, 10 Giugno 1977.

Milliyet, 15 Haziran 1977.

Milliyet, 17 Haziran 1977.

Milliyet, 16 Kasım 1981.

Milliyet, 20 Kasım 1981.

Milliyet, 21 Kasım 1981.

Milliyet, 23 Kasım 1981.

Milliyet, 2 Aralık 1981.

Milliyet, 9 Aralık 1981.

Milliyet, 10 Aralık 1981.

Milliyet, 11 Aralık 1981.

Nalbandian, Louise, **The Armenian Revolutionary Movement The Development of Armenian Political Parties through the Nineteenth Century**, University of California Press, London 1975.

Paese Sera, 10 Giugno 1977.

Paese Sera, 26 Ottobre 1981.

Sertoğlu, Murat, “Kapanan Dosya”, **Dünya**, 3 Temmuz 1978.

Son Havadis, 17 Haziran 1977.

Son Havadis, 18 Nisan 1980.

Son Havadis, 21 Nisan 1980.

Şimşir, Bilâl N., **Şehit Diplomatlarımız (1973-1994)**, 2 Cilt, Bilgi Yayınevi, Ankara 2000.

Tercüman, 13 Haziran 1977.

Tercüman, 17 Haziran 1977.

Tercüman, 30 Haziran 1978.

Tercüman, 8 Kasım 1981.

Tercüman, 16 Kasım 1981.

Tercüman, 10 Aralık 1981.

Uzun, Adem, “Cumhuriyet Döneminde Ermeni Terörizmi: “Asala Terörü’nden PKK Terörü’ne”, **Türk Yurdu**, C 28, S 248 (Nisan 2008), s.54-60.